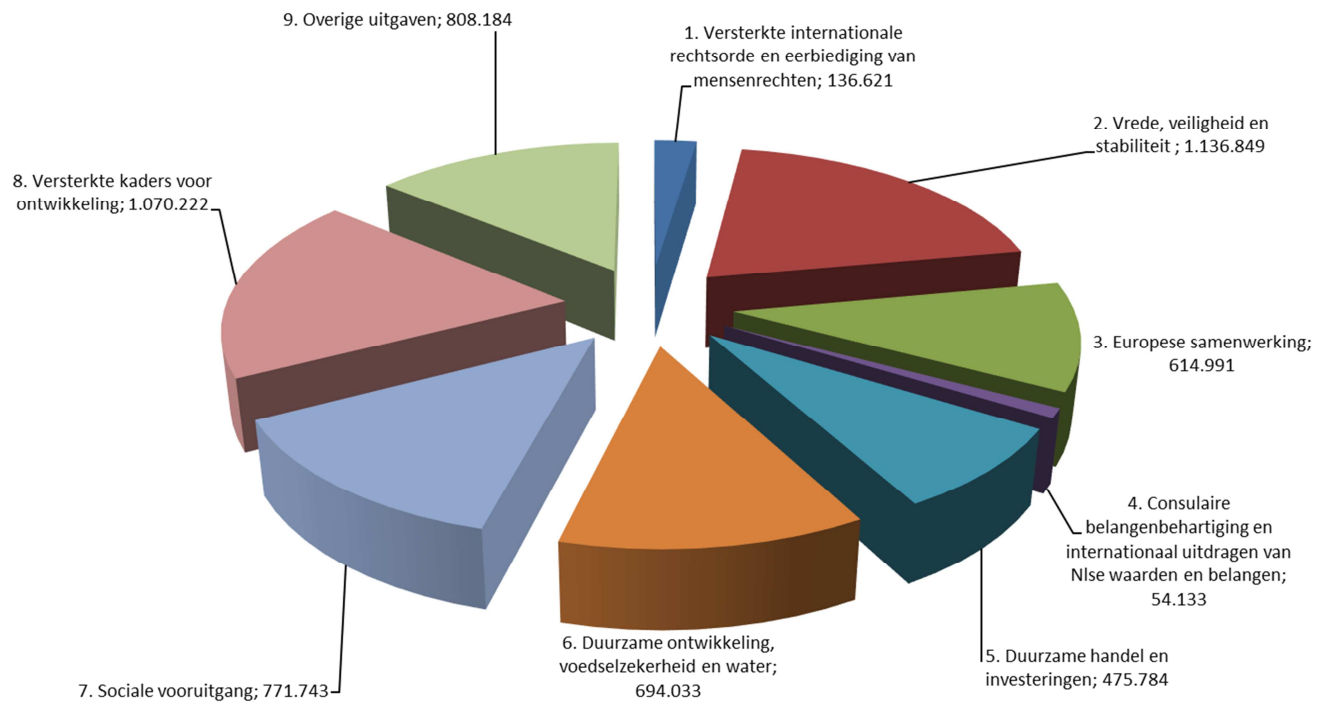

Jaarverslag 2017
Homogene Groep Internationale Samenwerking

©Ministerie van Buitenlandse Zaken

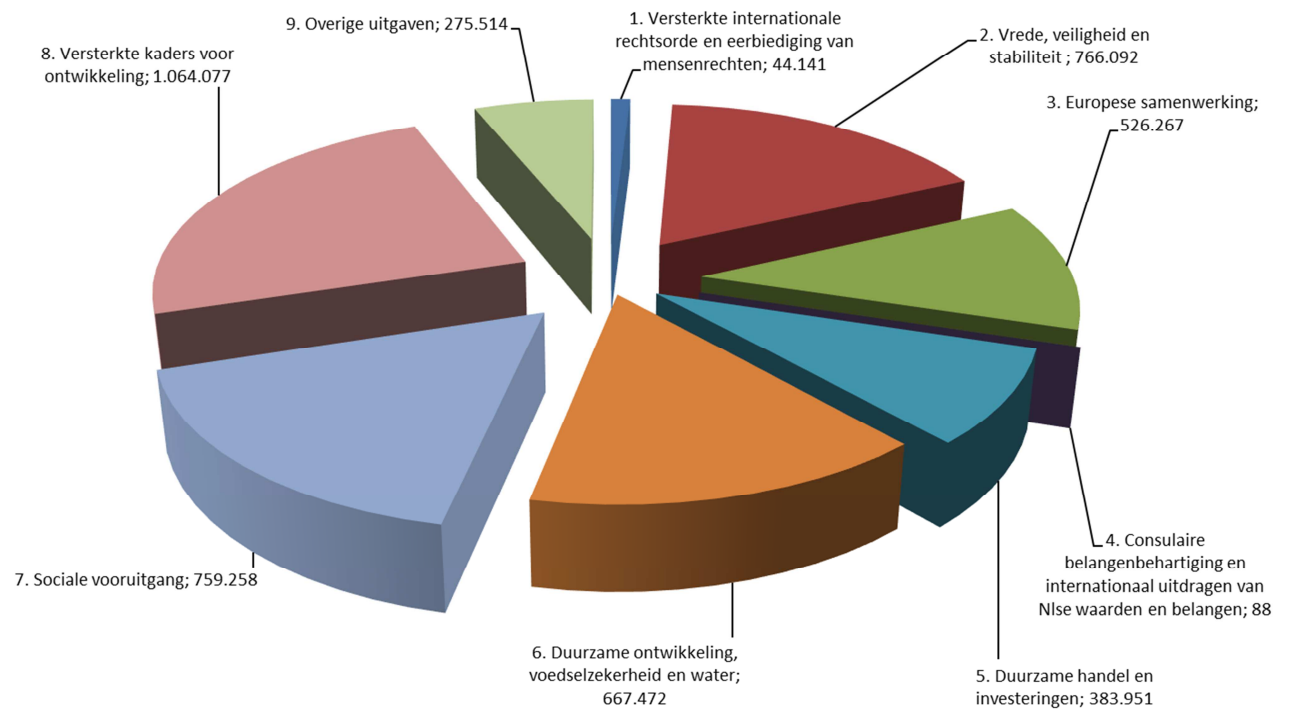
1. HGIS-uitgaven 2017 naar beleidsthema (bedragen x EUR 1 000)

Totaal EUR 5.762,6 miljoen

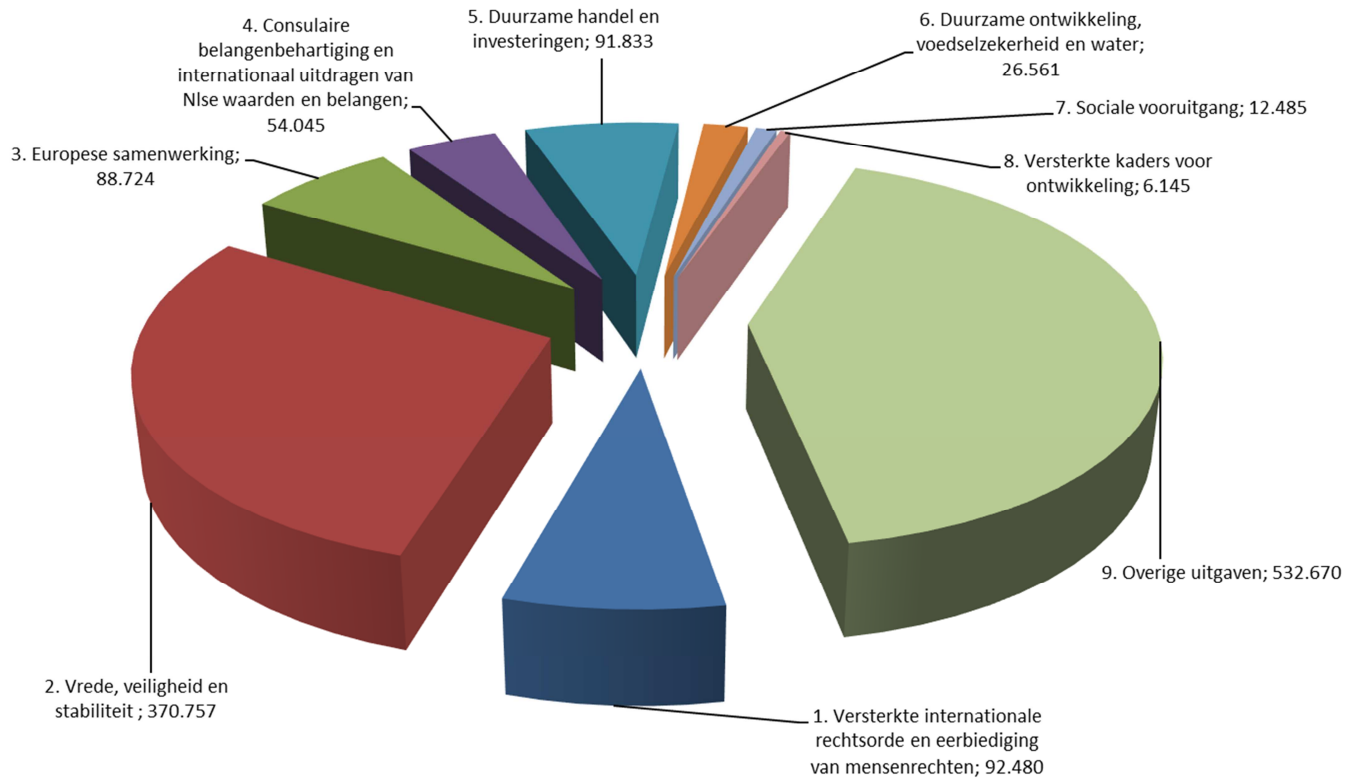
2. ODA-uitgaven 2017 naar beleidsthema (bedragen x EUR 1 000)

Totaal EUR 4.486,9 miljoen

3. Non-ODA uitgaven 2017 naar beleidsthema (bedragen x EUR 1000)

Totaal EUR 1.275,7 miljoen

Inhoudsopgave

HGIS-jaarverslag 2017

1. Leeswijzer	6
2. Beleidsverslag 2017	7
3. HGIS Toelichting per beleidsthema	12
Bijlage 1a. De HGIS-uitgaven 2017 per begroting en artikel (bedragen x EUR 1000)	29
Bijlage 1b. HGIS-ontvangsten 2017 per begroting en artikel (bedragen x EUR 1000)	34
Bijlage 2. De ODA-uitgaven naar beleidsthema (bedragen x EUR 1000)	35
Bijlage 3. ODA-prestatie 2017 (bedragen x EUR 1000)	37
Bijlage 4a. ODA-uitgaven 2017 in partnerlanden (hulprelaties en overgangsrelaties) regionale programma's en exitlanden	38
Bijlage 4b. De ODA-uitgaven in exitlanden.....	42
Bijlage 5. Non-ODA uitgaven 2017 per beleidsthema (bedragen x EUR 1000)	43
Bijlage 6: Internationale klimaatfinanciering voor ontwikkelingslanden 2017.....	45
Bijlage 7: Internationale inspanningen op asiel en migratie 2017	47

1. Leeswijzer

De Homogene Groep Internationale Samenwerking (HGIS) is een budgettaire constructie binnen de Rijksbegroting. Internationale samenwerking is de combinatie van alle activiteiten van de Rijksoverheid die betrekking hebben op het buitenland. Het betreft samenwerking met de EU-lidstaten, multilaterale instellingen, overige ontwikkelde landen en ontwikkelingslanden. De uitgaven aan deze activiteiten staat op de begrotingen van een aantal departementen. De HGIS bundelt de uitgaven van de verschillende departementen op het gebied van internationale samenwerking en illustreert zo de onderlinge samenhang. De HGIS is een belangrijk instrument bij de realisatie van een geïntegreerd en coherent buitenlands beleid. De minister van Buitenlandse Zaken is coördinator van het buitenlandbeleid en heeft daarmee een zelfstandige rol ten aanzien van de HGIS uitgaven.

Buitenlandse betrekkingen zijn een zaak van het Koninkrijk der Nederlanden: Nederland in Europa, Aruba, Curaçao en Sint Maarten, alsmede de Nederlandse openbare lichamen in het Caribisch gebied (Bonaire, Sint Eustatius en Saba). Waar deze begroting spreekt over 'Nederland' of 'Nederlands' wordt daarmee bedoeld: '(van) het Koninkrijk der Nederlanden', tenzij het gaat om zaken die specifiek het land Nederland betreffen, zoals het EU-lidmaatschap en ontwikkelingssamenwerking.

De budgetten in de HGIS-nota 2017 zijn gebaseerd op de Miljoenennota 2017 zoals die door het kabinet op Prinsjesdag 2016 is gepresenteerd. Op basis van de begrotingssystematiek spiegelt het HGIS-jaarverslag 2017 in principe de HGIS-nota voor 2017. Het jaar 2017 stond in de Nederlandse politiek in het teken van de verkiezingen voor de Tweede Kamer op 15 maart en de formatie van een nieuw kabinet. Dit betekent dat de verwijzingen naar 'het kabinet' in dit verslag in belangrijke mate betrekking hebben op het demissionaire kabinet Rutte II. Waar beleid aan de orde is van het nieuwe kabinet, wordt dat met zoveel woorden benoemd.

Het HGIS-jaarverslag 2017 gaat beknopt in op de activiteiten en de resultaten die in 2017 met de HGIS-middelen zijn gerealiseerd. Per beleidsthema wordt vervolgens een financieel overzicht opgenomen waarin de mutaties die betrekking hebben op het beleidsthema zijn weergegeven. Voor de artikelen zijn verschillen in de realisatie (kolom mutaties) ten opzichte van de vastgestelde ontwerpbegroting vanaf 10% op artikelonderdeel niveau toegelicht, met een ondergrens van EUR 3 miljoen. De toelichtingen zijn afkomstig uit de jaarverslagen van de verschillende ministeries en beogen een toelichting op hoofdlijnen te geven. Meer gedetailleerde informatie is terug te vinden in de afzonderlijke jaarverslagen.

De tabellen van het HGIS-jaarverslag bevatten per jaar een overzicht van de totale uitgaven. Daarbij wordt ook aangegeven hoeveel hiervan kwalificeert als ODA (*Official Development Assistance*). Op deze wijze wordt inzichtelijk hoeveel de totale ODA uitgaven zijn en bij welke departementen deze uitgaven zijn ondergebracht. Het merendeel hiervan is opgenomen op de begroting van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking. Het verslag wordt afgesloten met een aantal bijlagen. Deze omvatten: de totalen per begrotingshoofdstuk, een uitsplitsing in ODA en non-ODA HGIS uitgaven, de ODA-prestatie over het jaar 2017, een overzicht van de ODA uitgaven in hulprelatie- overgangsrelatie- en exitlanden, een overzicht van de publieke klimaatuitgaven in 2017 voor ontwikkelingslanden en tot slot de internationale inspanningen op asiel en migratie in 2017.

2. Beleidsverslag 2017

Nederland nam het afgelopen jaar verantwoordelijkheid op het internationale toneel door te werken aan oplossingen (zowel met diplomatieke, ontwikkelings- als militaire middelen), misstanden aan de kaak te stellen (bijvoorbeeld [Jemen](#)) en specifieke situaties te agenderen. Hierbij werd altijd de samenwerking gezocht met partners of multilaterale wegen bewandeld.

Europese samenwerking werd in 2017 gekenmerkt door verandering. In toenemende mate vroegen de start van de uittredingsonderhandelingen van het Verenigd Koninkrijk, het komen tot een gezamenlijke migratieaanpak en een Europa waar de kernwaarden, die de basis vormen voor onze samenwerking, om aandacht.

Ook vroegen de aanhoudende instabiliteit in de ring rond Europa, nucleaire dreiging vanuit Noord-Korea, terroristische aanslagen, gebrek aan voortgang ten aanzien van de conflicten in Syrië, Jemen, Libië, MOVP en Venezuela in 2017 klemmende aandacht. Daar stonden positieve ontwikkelingen tegenover: IS werd in 2017 verder territoriaal in het defensief gedrukt, de migratiedruk in de Middellandse Zee nam af en fragiele vredesprocessen en politieke dialogen in landen als [Colombia](#) en tussen Servië en Kosovo bleven op de rails.

Voor Nederland was het bijzonder om, voor het eerst sinds 2010 op het niveau van regeringsleiders, deel te nemen aan deze G20-bijeenkomst. Het bood Nederland de mogelijkheid om mee te praten over handel, maar ook over andere onderwerpen als klimaat, energie, en belastingbeleid.

Met het bijeenbrengen van de agenda's voor hulp en handel is synergie gecreëerd tussen ontwikkelingssamenwerking en het verdienvermogen van Nederland. Gesterkt door de groeiende economische kansen zette Nederland zich in 2017 in om handelsketens te verduurzamen en maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO) verder aan te moedigen.

Dat multilaterale samenwerking hard nodig blijft, bewijst klimaatverandering. De verhoogde wereldwijde groei ging gepaard met een verhoging van de CO₂-uitstoot. Na drie jaar van min of meer gelijke niveaus van CO₂-emissies, wordt aangenomen dat de uitstoot in 2017 weer begon te stijgen. De kracht van multilaterale samenwerking toont zich ook in de wereldwijd overeengekomen duurzame ontwikkelingsdoelstellingen. In 2017 werd de eerste nationale rapportage over de voortgang van de SDGs aan de Tweede Kamer aangeboden. Het Koninkrijk presenteerde vervolgens de voortgang aan de VN in New York. De rapportage geldt als voorbeeld van succesvolle samenwerking tussen de vier landen.

2.1 Nederlandse inzet in het buitenland

Europese samenwerking

Nederland heeft in 2017 ingezet op een [betere Europese Unie](#) die zich verder hervormt en zich focust op hoofdzaken. Op de terreinen interne markt, klimaat en energie, terrorismebestrijding en vergroting transparantie EU-besluitvorming heeft Nederland in Europees verband concrete successen geboekt:

- Nederland heeft zich ingezet voor een meer diepe en eerlijke interne markt. Mede na oproep van Nederland heeft de [Europese Raad](#) de ambitie herbevestigd om de verschillende interne marktstrategieën eind 2018 af te ronden en te implementeren.
- Mede dankzij Nederlandse inzet bereikte de Raad en het Europees Parlement eind 2017 [een akkoord](#) over de aanpassing op het gebied van emissiereductie.
- In reactie op nieuwe dreigingen, zoals terugkerende strijders, en op initiatief van de Benelux-landen heeft de Raad Buitenlandse Zaken in 2017 [Raadsconclusies aangenomen](#) om de samenwerking met derde landen contraterrorisme en het voorkomen van radicalisering te intensiveren
- In 2017 is binnen de Raad, mede dankzij Nederlandse inzet, overeenstemming bereikt over toetreding van de Raad tot een [verplicht transparantieregister](#) van de drie instellingen.

De vormgeving van de Britse uittreding uit de Unie vormde een belangrijke uitdaging voor de Europese samenwerking in 2017. Na de [kennisgeving](#) in maart 2017 zijn de onderhandelingen over het Britse uittreden uit de EU formeel [van start gegaan](#). In het proces van hervestiging van de Europese agentschappen in het kader van de uittreding van het Verenigd Koninkrijk uit de Europese Unie hadden 19 lidstaten waaronder Nederland zich kandidaat gesteld voor de hervestiging van het

Europees Medicijnagentschap (EMA). Na een intensieve campagne viel tijdens de Raad Algemene Zaken van 20 november het besluit dat het [EMA](#) naar Amsterdam gaat.

Multilaterale samenwerking, inclusief Nederlandse inspanningen in missies
[Nederland heeft in 2017 diverse bijdragen geleverd aan missies in internationaal verband](#). Waar Nederland militair bijdraagt aan crisisbeheersing gebeurde dit ook in 2017 in het kader van een geïntegreerde benadering, met aandacht voor de onderlinge samenhang en integratie van interventies op het gebied van veiligheid, rechtsorde, het versterken van overheidsstructuren, sociaaleconomische ontwikkeling en bevordering van het politieke proces.

De [trends](#) op het gebied van internationale veiligheid vereisen dat Nederland verantwoordelijkheid neemt en actief bijdraagt aan internationale inspanningen om die instabiliteit het hoofd te bieden en de internationale rechtsorde te beschermen. [Nederland](#) heeft in 2017 dan ook een bijdrage geleverd aan de strijd tegen IS via de anti-IS coalitie, de VN-missie MINUSMA in Mali, en in NAVO-verband de *Resolute Support* missie in Afghanistan en *Enhanced Forward Presence* in Litouwen. Nederland gaf ook impulsen aan de [EU-NAVO samenwerking](#), zoals door het initiëren van het [Cross Border Military Mobility](#) project. In 2017 werden ook forse stappen gezet op vlak van het EU Gemeenschappelijke Veiligheids- en Defensiebeleid (GVDB), waarbij Nederland een actieve bijdrage leverde aan de ontwikkeling van de [permanent gestructureerde samenwerking \(PESCO\)](#), het peer-review systeem CARD en het [Europees Defensie Fonds](#).

Veiligheidsraad

De campagne van het Koninkrijk der Nederlanden voor een zetel in de Veiligheidsraad resulteerde in verkiezing van het Koninkrijk in de Veiligheidsraad voor het jaar 2018. Het Koninkrijk deelt daarmee de zetel 2017-2018 met Italië, die in 2017 zitting nam. De samenwerking met Italië kreeg gestalte in een Joint Statement, waarin gedeelde prioriteiten werden benoemd: conflictpreventie, verbetering vredesoperaties, burgerbescherming en rechtstaat en rekenschap. Met het oog op de eigen zetel in 2018 stelden de vier landen van het Koninkrijk [brede inzet](#) en [prioriteiten](#) vast, te weten conflictpreventie en gronddoorzaken van conflict, betere burgerbescherming en verhoogde impact van vredesoperaties, en rekenschap en rechtstaat.

Terrorisme

Ook het afgelopen jaar werden veel landen, zowel binnen Europa als daarbuiten, geconfronteerd met terroristische aanslagen. [Terrorismebestrijding bleef ook in 2017 een prioriteit](#). In voorgaande jaren lag de nadruk op het voorkomen van uitreis van strijders. Als gevolg van het verdrijven van IS uit Syrië en Irak is dit jaar ingezet op de aanpak van terugkerende strijders en hun families.

Dankzij de leidende rol van Nederland in verschillende multilaterale fora, zoals het *Global Counterterrorism Forum* (GCTF) en de Anti IS Coalitie, heeft Nederland kunnen bijdragen aan het versterken van de internationale aanpak van terugkeerders. [Hierbij heeft Nederland zowel ingezet op het verbeteren van informatiedeling als op bewijsvergaring en vervolging en reïntegratie van buitenlandse strijders](#).

Syrië / Irak

In 2017 heeft het Syrische regime onder leiding van Assad - met steun van bondgenoten Rusland en Iran - een groot deel van het Syrische grondgebied in handen gekregen. Alleen een politieke oplossing kan leiden tot duurzame vrede in Syrië. Nederland heeft de afgelopen jaren bijgedragen aan het vredesproces door [onder andere ondersteuning van deelname Syrische oppositie aan de vredesbesprekingen en ondersteuning van het kantoor van VN-gezant Staffan De Mistura](#). Tevens maakte Nederland actief deel uit van de [anti-IS coalitie](#). Vanwege de grote vluchtelingenstroom naar de buurlanden van Syrië, werden [extra middelen](#) vrijgemaakt voor opvang in de regio.

In 2017 zijn er grote vorderingen gemaakt in de strijd tegen IS. Mosul en Raqqa zijn bevrijd, en op 9 december riep Irak [de overwinning op IS](#) uit. Hoewel IS niet meer in staat lijkt als reguliere strijdmacht op te treden, is de dreiging die IS vormt voor Irak niet verdwenen. In 2017 heeft Nederland bijgedragen met trainers die zowel Iraakse *special forces* als Koerdische Peshmerga [bijstonden](#). Daarnaast verzorgde Nederland de *force protection* van het Belgische F-16 detachement.

MH17

Voor de MH17 lag de nadruk in 2017 op de manier waarop vervolging en berechting van de daders vorm zullen krijgen. Op 5 juli kondigden de landen wiens opsporingsautoriteiten samenwerken in het *Joint Investigation Team* (JIT) gezamenlijk aan dat de vervolging en berechting van de verantwoordelijken voor het neerhalen van vlucht MH17 [zal plaatsvinden in Nederland](#). Nederland tekende op 7 juli een [bilateraal verdrag met Oekraïne](#), waarmee zeker wordt gesteld dat Nederland

voor alle 298 slachtoffers zal kunnen vervolgen, ongeacht hun nationaliteit. Op 20 september tenslotte tekenden de JIT-landen een [Memorandum of Understanding over politieke samenwerking](#), waarmee ze zich duurzaam aan de vervolging en berechting van verdachten verbinden en afspreken om zich gezamenlijk te blijven inzetten voor de uitvoering van resolutie 2166 van de VN-Veiligheidsraad.

Mensenrechten

Nederland heeft op LHBTI-vlak in juni 2017 het voorzitterschap van de *Equal Rights Coalition* (ERC) overgedragen van Nederland en Uruguay aan [Canada en Chili en hierdoor is de continuïteit van de coalitie bestendig](#). Nederland heeft met 22 andere leden van de *Equal Rights Coalition* in een [publieke verklaring](#) Rusland aangesproken om onafhankelijk onderzoek te verrichten naar de vervolging van LHBTI's in Tsjetsjenië. Dit was het eerste publieke statement van de ERC.

De aanpak van straffeloosheid van geweld tegen journalisten was een prioriteit binnen het mensenrechtenbeleid. Mede [dankzij Nederlandse inzet](#) is het aantal landen dat rapporteert aan [UNESCO](#) over de juridische voortgang van omgekomen journalisten gestegen naar 74% in 2017. Via het Mensenrechtenfonds zijn wereldwijd projecten [ondersteund met als doel het beschermen en bevorderen van mensenrechten wereldwijd](#). RNW Media is in 2017 conform planning begonnen met de uitvoer van het nieuwe transitieprogramma dat wordt gefinancierd uit het Mensenrechtenfonds.

Mensenrechtenraad

In 2017 was Nederland voor het laatste jaar lid van de VN-Mensenrechtenraad. In dit jaar zijn mede door Nederlandse [inspanning](#) de onderzoeksmandaten voor o.a. Myanmar, Syrië, Zuid-Soedan, Burundi, en Libië versterkt. Het eerder genoemde resultaat op Jemen heeft de verwachting overtroffen. In een bijzondere zitting van de Mensenrechtenraad veroordeelden Nederland en de EU de grootschalige mensenrechtenschendingen tegen de Rohingya waarvan inmiddels meer dan 650.000 in Bangladesh hun toevlucht hebben gezocht sinds augustus 2017.

Energie en klimaat

Het ministerie van Buitenlandse Zaken ondersteunt de voor klimaat verantwoordelijke minister (in Rutte II de minister van I&M, in Rutte III de minister van EZK) in de internationale klimaatonderhandelingen onder auspiciën van UNFCCC, met als hoogtepunt de jaarlijkse *Conference of the Parties* die dit jaar plaatsvond in Bonn in november (COP23). De Kamer is [schriftelijk](#) over de resultaten geïnformeerd.

Nederland was in 2017 gastheer van de *Planetary Security conferentie*, over de veiligheidseffecten van klimaatverandering. De conferentie werd uitgenodigd om in navolging van Nederland de [The Hague Declaration on Planetary Security](#) te onderschrijven, om zo actie te bevorderen op een aantal prioritaire thema's en in bepaalde regio's, in het bijzonder Mali, het Tsjaad-meer en Irak.

Het VN-Groene Klimaatfonds maakte een kwalitatieve en kwantitatieve groei door. Er zijn nu 54 projecten goedgekeurd met een totale omvang van [USD 2,7 miljard](#). Het mede door Nederland opgezette publiek-private fonds *Climate Investor One* mobiliseerde in 2017 [honderden miljoenen euro's](#) privaat kapitaal voor klimaatrelevante projecten in ontwikkelingslanden.

Toekomstbestendige diplomatieke dienst

Nederlandse bedrijven en burgers zijn overal in de wereld actief en onze economie profiteert daarvan. [De Nederlandse diplomatie](#) helpt om wat we voor ons land willen, in het buitenland tot stand te brengen. Dat vraagt zowel om kennis van en binding met Nederland als een uitgebreid netwerk in de landen waar Nederland actief is. Voor het diplomatieke netwerk is in het [regeerakkoord Rutte III](#) extra geld beschikbaar gesteld, oplopend tot 40 miljoen euro structureel.

2.2 Gecombineerde agenda voor Hulp, Handel en Investeringen

Humanitaire hulp

De vraag naar humanitaire hulp was [onverminderd groot](#) in 2017. Het kabinet droeg in 2017 EUR 406 miljoen bij aan het lenigen van de humanitaire noden wereldwijd. Om humanitaire crises het hoofd te bieden is ook blijvende aandacht voor innovatie, doelmatigheid en doeltreffendheid. Een belangrijke mijlpaal in het aanjagen van innovatie in het afgelopen jaar was de opening van het [OCHA Centre for Humanitarian Data](#) in Den Haag.

SRGR en gender

SRGR en gender zijn beter geïntegreerd in de Nederlandse humanitaire inspanningen. Het *VN Central Emergency Relief Fund* (CERF) heeft een extra bijdrage van EUR 11,5 miljoen ontvangen, onder voorwaarde dat er meer en betere resultaten voor vrouwen en meisjes in noodhulpprogramma's worden behaald. *She Decides* heeft internationaal nieuwe politieke aandacht en fondsen weten te mobiliseren om vrouwen en meisjes de mogelijkheid te bieden zelf te besluiten of, met wie en hoeveel kinderen te krijgen. In 2017 zijn de genderspecifieke programma's *Funding Leadership and Opportunities for Women* (FLOW 2016-2020), *Nationaal Actieplan 1325* en *Leading from the South* goed op gang gekomen. Mede door de Nederlandse genderinzet heeft de VN-klimaatorganisatie (UNFCCC) afgelopen jaar een [genderactieplan](#) aangenomen.

Voedselzekerheid

In 2017 werd de succesvolle samenwerking met UNICEF op het gebied van voeding verder opgeschaald. In de periode 2013-2017 werkte UNICEF met Nederland samen in Burundi, Ethiopië, Mozambique en Rwanda. Vanaf eind 2017 is de samenwerking erop gericht om de inzet uit te breiden naar meerdere landen, door middel van een bijdrage aan UNICEF's *Global Thematic Fund for Nutrition*.

Water

Op het gebied van (drink)waterzekerheid en adaptatie heeft Nederland de [Water Financing Facility](#) (WFF) opgericht. De WFF ondersteunt ontwikkelingslanden bij het aantrekken van private financiering voor investeringen in waterinfrastructuur. Daarnaast lanceerde de FAO met Nederlandse steun in 2017 de voor iedereen toegankelijke [Water Productivity Database](#).

Veiligheid en Rechtsorde

In diverse landen, waaronder Afghanistan en Mali, ontvingen overheidsinstellingen, zoals de politie, rechtbanken, gevangenissen en mensenrechtencommissies professionele trainingen of nieuwe ICT-middelen. Om bij te dragen aan SDG16 (vrede, recht en sterke instituties) trad Nederland toe tot de innovatieve *Pathfinders for SDG16+ Alliance*. De alliantie brengt een diverse groep staten, internationale organisaties en andere partners bij elkaar die hun inzet op SDG16 snel willen intensiveren en beter willen coördineren op basis van een gezamenlijke strategie.

Inclusieve handel en groei

Door het ondersteunen van duurzame handel en inclusieve groei is ook in 2017 gewerkt aan het uitbannen van (extreme) armoede. In 2017 is het *Trade Facilitation Agreement* van de Wereldhandelsorganisatie in werking getreden. Nederland droeg in dat kader EUR 30 miljoen bij aan de *Umbrella Facility for Trade* van de Wereldbankgroep. Inclusieve groei betekent ook extra aandacht voor gender. Daar was in 2017 in toegenomen mate aandacht voor. Zo heeft Nederland bijgedragen aan het in 2017 nieuw opgerichte *Women Entrepreneurs Finance Initiative* van de Wereldbankgroep.

Invest-NL

Het kabinet heeft in 2017 besloten Invest-NL op te richten. Daarmee zullen ondernemers worden ondersteund en extra investeringen aangetrokken die bijdragen aan het behalen van de mondiale klimaat- en ontwikkelingsdoelstellingen. Expertise, instrumenten en eigen investeringskapitaal worden daarvoor bij Invest-NL op één plek samengebracht.

Convenanten en verduurzaming handelsketens

In 2017 is verder gewerkt aan de totstandkoming en uitvoering van IMVO-convenanten. Binnen de IMVO-convenanten werken bedrijfssectoren samen met de overheid, maatschappelijke organisaties en vakbonden om risico's voor mens en milieu in hun ketens aan te pakken en te voorkomen, conform de OESO-richtlijnen voor multinationale ondernemingen. In 2017 zijn de convenanten voor plantaardige eiwitten, hout en goud getekend. Er is onder begeleiding van de Sociaal Economische Raad gewerkt aan nieuwe convenanten in de voedingsmiddelen-, de verzekerings-, de natuursteen- en de sierteeltsector. Daarnaast is met steun van Nederland, Duitsland en de Europese Commissie in 2017 het [Europees Partnerschap voor Verantwoorde Mineralen](#) volledig van start gegaan.

Bilateraal, multilateraal en plurilateraal handelsoverleg

Dat het maken van verdergaande handelsafspraken niet gemakkelijk is, bleek uit de beperkte resultaten die de elfde Ministeriële Conferentie (MC11) van de Wereldhandelsorganisatie (WTO) in Buenos Aires boekte. Ondanks intensieve voorbereidende gesprekken wierpen sommige WTO-leden

blokkades op of weigerden over deelonderwerpen mee te praten. Toch waren er ook successen te melden, zeker ook vanuit het perspectief van de Nederlandse agenda. [Een brede groep WTO-leden steunde de verklaringen over e-commerce en investeringsfacilitatie](#). Dat baande de weg voor verder werk op deze belangrijke nieuwe onderwerpen. [De verklaring over 'vrouwen en handel'](#) is een ander succes, gezien het grote aantal ondertekeningen.

Investeringsen

In de afgelopen jaren is steeds duidelijker geworden dat investeringen en handel hand in hand gaan. Toch is het moeilijk om multilaterale afspraken te maken over investeringen. Nederland heeft als gesprekspartner bij de G20, de OESO en UNCITRAL actief deelgenomen aan discussies over multilaterale investeringsafspraken en het oprichten van een multilateraal investeringshof. De EU is een actief pleitbezorger van een multilateraal investeringshof. Binnen [UNCITRAL is besloten](#) om te starten met gesprekken over hervorming van het systeem van geschillenbeslechting tussen investeerders en staten.

Economische missies

In 2017 hebben op kabinetsniveau [tien uitgaande economische missies plaatsgevonden](#). Drie daarvan stonden onder leiding van de minister voor BHOS waarvan twee en marge van een Staatsbezoek aan respectievelijk Italië en Portugal en één en marge van een werkbezoek van het koninklijk paar aan Duitsland. Gezien de demissionaire status van het kabinet was het aantal missies op kabinetsniveau beperkt. Dit is deels gecompenseerd door een drietal hoog ambtelijke missies.

3. HGIS Toelichting per beleidsthema

Beleidsthema 1

Versterkte internationale rechtsorde en eerbiediging van de mensenrechten

In 2017 zijn de inspanningen vooral gericht geweest op het laatste jaar van het Nederlandse lidmaatschap van de VN-mensenrechtenraad, zie [de Kamerbrief met verslag 36e zitting van de Mensenrechtenraad van 25 oktober 2017](#) (Jemen-resolutie, hervorming VN-mensenrechtenraad), samenwerking in EU-verband op mensenrechtenterrein, en de aanpak van straffeloosheid door o.a. steun aan het Internationaal Strafhof, het Joegoslavië Tribunaal en het *International, Impartial and Independent Mechanism to assist in investigating and prosecuting international crimes committed in Syria* ([Syrië Bewijzenbank-IIIM](#)).

Als voorzien waren de inspanningen in het kader van de Veiligheidsraad gericht op het realiseren van de definitieve verkiezing medio 2017 en verder in te zetten op samenwerking met Italië op gedeelde prioriteiten en voorbereiding van het eigen lidmaatschap in 2018. Deze resultaten zijn behaald conform planning.

Verder speelde Nederland internationaal een voortrekkersrol op het gebied van lesbische vrouwen, homoseksuele mannen, biseksuelen, transgender- en intersekse personen (LHBTI) door het voorzitterschap van de *Equal Rights Coalition* (ERC). Zie bijvoorbeeld [statement on situation in Chechnya](#) waarin Rusland is aangesproken om onafhankelijk onderzoek te verrichten naar de vervolging van LHBTI's in Tsjetsjenië. Dit was het eerste publieke statement van de ERC.

Tot slot zijn via het Mensenrechtenfonds wereldwijd projecten ondersteund met als doel de bescherming en bevordering van mensenrechten. De Tweede Kamer wordt jaarlijks via de [mensenrechtenrapportage](#) geïnformeerd over de resultaten.

Budgettaire gevolgen van beleid

Begroting/beleidsterrein/artikel/omschrijving (x EUR 1 000)		Begroting 2017		Mutatie		Realisaties 2017	
		Totaal	wv. ODA	Totaal	wv. ODA	Totaal	wv. ODA
BZ	01.01 Goed functionerende internationale instellingen met een breed draaqlak	55.635	7.740	1.451	-788	57.086	6.952
	01.02 Bescherming en bevordering van mensenrechten	54.614	35.250	3.119	1.885	57.733	37.135
JenV	33.03.39 Opsporing en vervolging; drugsbestrijding Suriname	200	200	-146	-146	54	54
	33.03.10 Opsporing en vervolging; NFI	530	0	12	0	542	0
	91.01 Europol en Eurojust	37.634	0	-18.499	0	19.135	0
	91.01 WIPO	360	0	0	0	360	0
BZK	07.01 Overheid als werkgever	0	0	1.565	0	1.565	0
Totaal		148.973	43.190	-12.498	951	136.475	44.141

Financiële toelichting

BZ:

- De uitgaven (subsidies, opdrachten en bijdragen) voor landenprogramma's mensenrechten zijn hoger dan de vastgestelde begroting vanwege de inzet voor de eerste tranche betalingen van nieuwe activiteiten, die voortkomen uit de *call for proposals* 2017 binnen het mensenrechtenfonds. Dit geldt met name op het gebied van de prioritaire thema's LHBTI (lesbische vrouwen, homoseksuele mannen, biseksuelen, transgender- en intersekse personen), vrijheid van journalisten en vrijheid van religie en levensovertuiging.

JenV:

- De aflossing van de egalisatieschuld Europol/Eurojust bij het Rijksvastgoedbedrijf is doorgeschoven naar 2018. Via de eindejaarsmarge wordt dit bedrag opgenomen op de begroting van JenV.

Beleidsthema 2

Vrede, veiligheid en stabiliteit

In 2017 is het EU Gemeenschappelijke Veiligheids- en Defensiebeleid conform het SDIP (*Security and Defence Implementation Plan*) verder versterkt. Voor de NAVO waren de belangrijkste ontwikkelingen de [afspraken](#) over: *burden-sharing*, de NAVO rol inzake terrorismebestrijding en toetreding van de NAVO tot de anti-IS coalitie. In Litouwen is nu de Nederlandse bijdrage aan de vooruitgeschoven [militaire aanwezigheid](#) van de NAVO ontplooid. Voorts heeft Nederland wederom impulsen gegeven aan [EU-NAVO samenwerking](#), waarbij het door Nederland geïnitieerde [Cross Border Military Mobility](#) project op breed draagvlak kan rekenen. In de OVSE speelde Nederland een actieve rol ten aanzien van de *Structured Dialogue* over conventionele wapenbeheersing waartoe de Ministeriele Raad van Hamburg had besloten. De Nederlandse personele bijdrage aan de Special Monitoring Mission in Oost-Oekraïne was in 2017 iets bescheidener, wat zowel te maken had met het vinden van geschikte kandidaten, als met trage selectieprocessen bij OVSE. De financiële bijdrage bleef op hetzelfde niveau.

Vooruitgang op het gebied van nucleaire ontwapening en non-proliferatie werd sterk beïnvloed door de internationale ontwikkelingen. De toenemende polarisatie over ontwapening, de afhoudende opstelling van de nieuwe VS regering, de crisis in Noord-Korea, de inzet van chemische wapens in Syrië, maar anderzijds ook de succesvolle NPV PrepCom, kunnen daarbij niet ongenoemd worden gelaten.

Dankzij [Nederlandse inzet in de anti-IS coalitie](#) wordt informatie beter gedeeld, met name via Interpol. Via het *Global Counter Terrorism Forum* (GCTF) zijn internationale, niet bindende, [beleidsaanbevelingen](#) opgesteld over de bescherming van soft targets (zoals restaurants en concertzalen) tegen aanslagen en het bestrijden van radicalisering online. De terugkeer van uitreizigers vroeg om intensievere afstemming, mede in licht van nieuwe bestuurlijke bevoegdheden van het Ministerie van JenV waaronder het ontnemen van de Nederlandse nationaliteit voor terroristen met een dubbele nationaliteit.

Het NFRP-MATRA programma wordt nationaal en in de [doellanden gewaardeerd](#) door projectpartners vanwege de flexibiliteit, doelgerichtheid en inzet van Nederlandse expertise op het gebied van onder andere rechtsstaatsontwikkeling, goed bestuur en democratisering. In 2017 is een nieuw [beleidskader](#) gepubliceerd waarbinnen het volledige beschikbare bedrag van EUR 10 miljoen is geïmmiteerd voor projecten met een looptijd tot maximaal 2021. De uitputting van het MATRA-budget van de Nederlandse ambassades (totaal EUR 6,5 miljoen) in de doellanden verliep volgens plan en was voornamelijk gericht op maatwerk in de ondersteuning van lokale NGO's.

Budgettaire gevolgen van beleid

Begroting/beleidssterrein/artikel/omschrijving (x EUR 1 000)		Begroting 2017		Mutatie		Realisaties 2017	
		Totaal	wv. ODA	Totaal	wv. ODA	Totaal	wv. ODA
BZ	02.01 Goede internationale samenwerking ter bevordering van de eigen en bondgenootschappelijke veiligheid	14.979	0	2.514	0	17.493	0
	02.02 Bestrijding en terugdringing van internationaal terrorisme en andere vormen van internationale criminaliteit	7.765	0	712	0	8.477	0
	02.03 Bevordering van ontwapening en wapenbeheersing, bestrijding van proliferatie van massavernietigingswapens en het voeren van een transparant en verantwoord wapenexportbeleid	10.794	3.252	-618	-1.311	10.176	1.941
	02.04 Bevordering van veiligheid, stabiliteit en rechtsorde in internationaal verband	195.032	67.313	-2.387	4.763	192.645	72.076
	02.05 Bevordering van transitie in prioritaire gebieden	22.028	7.822	3.149	0	25.177	7.822
BHOS	04.01 Humanitaire hulp	220.017	219.000	41.889	41.831	261.906	260.831
	04.03 Rechtstaatontwikkeling, wederopbouw, vredesopbouw, versterkte legitimiteit van democratische structuren en tegengaan van corruptie	191.718	191.718	80.577	80.577	272.295	272.295
	04.04 Noodhulpfondsen	57.371	57.371	85.244	85.244	142.615	142.615
JenV	31.03.21 Kwaliteit, Arbeidsvoorwaarden en ICT politie	8.600	8.600	-88	-88	8.512	8.512
Defensie	01.01.01 Crisisbeheersingsoperaties/ verdeelartikel BIV	322.682	0	-125.129	0	197.553	0
	Totaal	1.050.986	555.076	85.863	211.016	1.136.849	766.092

Financiële toelichting

BZ:

- Het budget voor Bevordering van transitie in prioritaire gebieden is gestegen omdat extra middelen zijn opgenomen voor de budgetten voor het Nederlands Fonds voor Regionale Partnerschappen (Shiraka en MATRA). Dit is in lijn met de overwegingen zoals opgenomen in de [Kamerbrief 34 550, nr. 43](#) naar aanleiding van de [motie Servaes/Ten Broeke](#).

BHOS:

- Op artikelonderdeel 'humanitaire hulp' is meer besteed dan in de ontwerpbegroting was voorzien. Dit is met name het gevolg van extra bijdragen aan het *United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East* (UNRWA), het Wereldvoedselprogramma (WFP) en diverse noodhulpprogramma's in Zuid-Soedan, Jemen, de Centraal Afrikaanse Republiek en Somalië.
- Op het onderdeel 'rechtstaatontwikkeling, wederopbouw, vredesopbouw, versterkte legitimiteit van democratische structuren en tegengaan van corruptie' is meer besteed dan in de was voorzien. Onder dit artikel valt naast het speerpuntbudget voor veiligheid & rechtsorde ook het budget voor vluchtelingenopvang in de regio.
- Naast opvang in de regio, is in het voorjaar van 2017 EUR 30 miljoen overgeheveld van de begroting van het Ministerie van Defensie naar de begroting van BHOS. Dit is een gebruikelijke overheveling uit het Budget Internationale Veiligheid (BIV).
- Op sub-artikel 'Noodhulpfonds' is meer besteed dan in de ontwerpbegroting was voorzien. Dit is het gevolg van inzet van niet-bestede middelen uit 2016, vrijkomende middelen als gevolg van een administratieve correctie op de toerekening aan ODA van kosten voor eerstejaars asielopvang voor 2017 en als gevolg van een verlaging van deze asieltoerekening over 2017. Uit de verhoging zijn activiteiten op het gebied van noodhulp gefinancierd, onder andere van de *Dutch Relief Alliance*. Hiermee is opvolging gegeven aan de motie Voordewind c.s. (32 605 nr. 197).

Defensie:

- De mutatie op het beleidsartikel crisisbeheersingsoperaties/verdeelartikel BIV (artikel 01.01.01) kent een aantal oorzaken. Jaarlijks wordt een deel van het budget voor het BIV herverdeeld naar een aantal andere artikelen binnen de begroting van Defensie. Het gaat hierbij om activiteiten ten behoeve van training en capaciteitsopbouw, civiel-militaire capaciteiten, luchttransport ten behoeve van missies en operaties, de uitzendbare KMar-pool en nazorg. Tevens is er budget overgeheveld naar de begrotingen van Buitenlandse Zaken en BHOS. Deze middelen zijn ingezet voor activiteiten op het gebied van vrede, veiligheid, stabiliteit, conflictpreventie en de beveiliging van diplomaten en ambassades in gebieden waar dat noodzakelijk is.
- Voor het uitvoeren van crisisbeheersingsoperaties is EUR 198 miljoen gerealiseerd. Dit is inclusief middelen voor de uitvoering van *Enhanced Forward Presence*. Dit betreft de vooruitgeschoven aanwezigheid van NAVO bondgenoten in de Baltische staten. Nederland deed in 2017 mee met een compagnie onder leiding van Duitsland in Litouwen.
- Een uitgebreide toelichting waarbij ook de diverse missies zijn benoemd, is opgenomen in het jaarverslag van het ministerie van Defensie.

Beleidsthema 3 Europese samenwerking

De uittreding van het Verenigd Koninkrijk vergt een algehele heroriëntatie van Nederland in de EU. Daarmee was het afgelopen jaar veel denkkracht en een intensivering van de bilaterale contacten gemoeid. Om de coördinatie van de onderhandelingen over het Britse uittreden uit de EU effectief te laten verlopen is afgelopen jaar de [Taskforce Brexit](#) van start gegaan. Hiermee is gestalte gegeven aan de Rijksbreed [coördinerende rol](#) en verantwoordelijkheid die het Ministerie van Buitenlandse Zaken heeft bij de onderhandelingen over de uittreding van het Verenigd Koninkrijk en bij vormgeving van een nieuwe relatie.

In het proces van hervestiging van de Europese agentschappen in het kader van de uittreding van het Verenigd Koninkrijk uit de Europese Unie hadden 19 lidstaten waaronder Nederland zich kandidaat gesteld voor de hervestiging van het Europees Medicijnagentschap (EMA). Na een intensieve campagne viel tijdens de Raad Algemene Zaken van 20 november het besluit dat het [EMA](#) naar Amsterdam gaat.

Start Brexit-onderhandelingen 2017

Het jaar 2017 stond in belangrijke mate in het teken van de start van de Brexit-onderhandelingen. De vormgeving van de Britse uittreding uit de Unie is een belangrijke uitdaging voor de Europese samenwerking, zowel voor de instituties als voor de lidstaten onderling. Nederland wordt hard geraakt door Brexit en verliest bovendien met de uittreding van het Verenigd Koninkrijk (VK) uit de EU een *like-minded* partner.

Om de coördinatie van de onderhandelingen effectief en voor Nederland zo goed mogelijk te laten verlopen is afgelopen jaar de interdepartementale Taskforce Brexit van start gegaan, gefinancierd met HGIS-middelen. Hiermee is gestalte gegeven aan de vormgevende en Rijksbreed coördinerende rol en verantwoordelijkheid van het ministerie van Buitenlandse Zaken bij de onderhandelingen over de uittreding van het VK en bij de vormgeving van een nieuwe relatie. Die rol komt tot uiting in de Haagse interdepartementale coördinatie op allerlei niveaus om een proactieve en consistente Nederlandse inbreng in de Brusselse onderhandelingen te bewerkstelligen. Een andere belangrijke taak betreft de informatievoorziening aan het Parlement. Bovendien zorgt de Taskforce, samen met andere ministeries, voor betrokkenheid van het bedrijfsleven en andere stakeholders van buiten de overheid.

Na [kennisgeving](#) door het VK in maart 2017 zijn de onderhandelingen over het Britse uittreden uit de [EU formeel van start gegaan](#). Krachtens artikel 50 van het EU-verdrag is onderhandeld over een terugtrekkingsakkoord, waarbij het zwaartepunt lag bij het nakomen van de [aangegane financiële verplichtingen](#) door het VK, de rechten van burgers en de grens tussen Ierland en Noord-Ierland. Na intensieve onderhandelingen tussen de EU27 en het VK hebben de Europese regeringsleiders in december 2017 vastgesteld dat op al deze onderwerpen voldoende vooruitgang was geboekt om te starten met de tweede fase van de onderhandelingen, over een overgangsregeling en een kader voor [de toekomstige betrekkingen](#). Onderdeel van het terugtrekkingsakkoord dat onlangs in eerste concept is besproken, is een overgangsperiode tot eind 2020, waarin het acquis wordt voortgezet.

Hoe de toekomstige betrekkingen die de EU zal onderhouden met het VK eruit komen te zien, is nog onduidelijk. Met het vertrek van het VK verliest Nederland binnen de Unie een belangrijke handelspartner, een gelijkgezinde lidstaat en een bondgenoot in het Europees extern beleid. Daarom vindt Nederland het wenselijk om ook in de toekomst een nauwe relatie met het VK te onderhouden, niet alleen op het gebied van handel en economie, maar ook op het terrein van interne en externe veiligheid.

Het verdere verloop van de onderhandelingen is onvoorspelbaar, mede gezien de politieke instabiliteit in het VK. Vanwege de onzekerheid over de uitkomsten van het proces is er ook aandacht voor *contingency planning*.

Budgettaire gevolgen van beleid

Begroting/beleidssterrein/artikel/omschrijving (x EUR 1 000)		Begroting 2017		Mutatie		Realisaties 2017	
		Totaal	wv. ODA	Totaal	wv. ODA	Totaal	wv. ODA
BZ	03.02 Een effectief, efficiënt en coherent optreden van de Unie ten opzichte van derde landen en regio's, inclusief ontwikkelingslanden	201.275	201.275	-8.795	-8.795	192.480	192.480
	03.03 Een hechtere Europese waardengemeenschap	10.100	0	-300	3.920	9.800	3.920
	03.04 Versterkte Nederlandse positie in de Unie van 28	4.327	0	-50	0	4.277	0
VWS	02.11 Curatieve zorg	0	0	2.834	0	2.834	0
Toerek.	EU-begroting	405.600	329.867	0	0	405.600	329.867
	Totaal	621.302	531.142	-6.311	-4.875	614.991	526.267

Financiële toelichting

BZ:

- De uitgaven aan het Europees Ontwikkelingsfonds (artikel 03.02) zijn afgenomen vanwege een lagere liquiditeitsbehoefte en een aangepast betaalritme van het fonds.
- De toename van EUR 3,9 miljoen betreft de uitgave voor de bijdrage aan de Raad van Europa. Conform de OESO/DAC richtlijn kan 40% worden toegerekend aan ODA. Hierdoor neemt het ODA-deel toe terwijl de totale uitgaven gelijk blijven. Deze bijstelling wordt binnen de ODA middelen opgevangen.

VWS:

- De mutatie op het beleidsartikel Europese samenwerking is het gevolg van een overboeking naar de begroting van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Een deel van deze middelen is ingezet ter ondersteuning van het Nederlandse bid voor de hervestiging van het EMA in Amsterdam. Daarnaast is een deel ingezet ten behoeve van de intensivering in de EU-geneesmiddelen autoriteit ter compensatie van de gevolgen van de Brexit en het vertrek van het EMA naar Nederland.

Beleidsthema 4

Consulaire belangenbehartiging en het internationaal uitdragen van Nederlandse waarden en belangen

Consulaire dienstverlening

Nederland zet in op een moderne consulaire dienstverlening die gebruik maakt van de mogelijkheden die digitale vernieuwing biedt en kwalitatief hoogwaardig, kostendekkend en klantgericht is. Zaak blijft om producten en diensten aan te bieden waar het een directe meerwaarde heeft voor Nederlandse burgers in het buitenland. Toegankelijkheid en efficiëntie vormen hierin de prioriteit. Reisadviezen en andere relevante informatie worden digitaal aangeboden via een [vernieuwde app](#) en via het [24/7 bereikbare contactcenter](#), dat antwoord geeft op vragen via telefoon, email en twitter. De BZ-reisadviezen werden in 2017 meer dan 2,4 miljoen keer geraadpleegd. Tevens is de inzet op verdere digitalisering van het visumaanvraagproces voortgezet. Voor visumplichtigen maakte het Ministerie van Buitenlandse Zaken het makkelijker om een visum aan te vragen door verder samen te werken met externe dienstverleners en het aantal kantoren te verhogen. Ook het [Orange Carpet](#) beleid, dat voorziet in een versnelde afgifte van visa en een versoepelde visumprocedure voor visumplichtige contacten van het Nederlandse zakenleven, is voortgezet en vormt een sterk instrument in Nederland concurrerder te maken en te houden.

Aantrekkelijk vestigingsklimaat internationale organisaties

De aanwezigheid van 40 internationale organisaties en ongeveer 110 diplomatieke missies in Nederland (waarbij aangetekend dat er daarnaast nog 74 elders gevestigde diplomatieke missies zijn waarvan de ambassadeur in Nederland geaccrediteerd is) draagt bij aan het internationale politieke gewicht van Nederland, aan de versterking van onze bilaterale betrekkingen en de internationale rechtsorde en levert een niet onaanzienlijke bijdrage aan de Nederlandse economie. Het besluit voor de vestiging van de European Medicines Agency (EMA) in ons land bevestigt dat Nederland een gewild gastland is. Deze gastland-status vergt echter voortdurend onderhoud en verdere ontwikkeling.

Het Europees Geneesmiddelenagentschap (EMA)

Nadat een meerderheid van de Britse bevolking zich in het referendum in juni 2016 voor terugtrekking uit de EU uitsprak, volgde de formele Britse notificatie op basis van artikel 50 EU-verdrag op 29 maart 2017. In dat licht heeft het Kabinet in 2017 besloten zich volop in te zetten om het hoofdkantoor van het Europees Geneesmiddelenagentschap (EMA), dat momenteel gevestigd is in Londen, naar Nederland te halen. En met succes: op 20 november 2017 is er besloten dat Amsterdam vanaf 30 maart 2019 de nieuwe vestigingsplaats van het EMA zal zijn. Direct na het besluit is een start gemaakt om de verhuizing in goede banen te leiden en om de voorstellen uit te voeren die ons land in het *bidbook* heeft gedaan. Daarvoor zijn in 2017 de volgende activiteiten ondernomen:

1. Het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) heeft een projectorganisatie opgezet om de verhuizing van het EMA naar Nederland te coördineren en te ondersteunen.
2. Het Memorandum of Understanding is eind 2017 gesloten waarin afspraken zijn gemaakt met het EMA over de gezamenlijke governance structuur en de meest urgente zaken die aangepakt dienen te worden. De governance structuur omvat onder andere een stuurgroep op hoog ambtelijk niveau en een taskforce waarin o.a. het EMA, het ministerie van VWS, het ministerie van BZ, het Rijksvastgoedbedrijf en de gemeente Amsterdam aan deelnemen.

Internationaal cultuurbeleid

Het internationaal cultuurbeleid is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van de bewindspersonen van OCW, BZ en BHOS. In de periode 2017–2020 gelden voor het internationaal cultuurbeleid drie doelstellingen: een sterke cultuursector die in kwaliteit groeit door internationale uitwisseling en duurzame samenwerking die in het buitenland wordt gezien en gewaardeerd, een bijdrage van cultuur aan een veilige, rechtvaardige en toekomstbestendige wereld en culturele diplomatie ([Kamerbrief van 4 mei 2016](#)). Voor de versterking van de Nederlandse cultuursector wordt gekozen voor 8 focuslanden

(voorheen 15) waar de meest betrokken partijen (diplomatieke posten, fondsen, DutchCulture, anderen) samen optrekken op basis van een meerjarige strategie. In overleg met de Tweede Kamer heeft het vorige Kabinet besloten tot een inperking van het aantal landen dat in aanmerking komt voor culturele samenwerking op grond van de hierboven laatst genoemde tweede doelstelling ([Kamerbrief van 15 februari 2017](#)).

Budgettaire gevolgen van beleid

Begroting/beleidssterrein/artikel/omschrijving (x EUR 1 000)		Begroting 2017		Mutatie		Realisaties 2017	
		Totaal	wv. ODA	Totaal	wv. ODA	Totaal	wv. ODA
BZ	04.01 Op basis van eigen verantwoordelijkheid consulaire dienstverlening bieden aan Nederlanders in het buitenland	13.145	0	462	0	13.607	0
	04.02 Samen met (keten)partners het personenverkeer reguleren	6.304	0	377	0	6.681	0
	04.03 Grotere buitenlandse bekendheid met de Nederlandse cultuur	8.944	0	-2.377	0	6.567	0
	04.04 Het inzetten van Publieksdiplomatie door het Postennetwerk en BZ om het beeld van Nederland in het buitenland te versterken en op een positief realistische manier uit te dragen	16.178	136	2.592	-48	18.770	88
	04.05 Een aantrekkelijk vestigingsklimaat voor internationale organisaties in Nederland	3.970	0	-528	0	3.442	0
OCW	08.77 Internationaal onderwijs; Bijdrage aan andere begrotingshoofdstukken; cultuur	450	0	-24	0	426	0
	14.71 Cultuur; subsidies	4.527	0	113	0	4.640	0
	Totaal	53.518	136	615	-48	54.133	88

Financiële toelichting

BZ:

- De uitgaven voor bekendheid met Nederlandse cultuur zijn lager dan voorzien. Enerzijds omdat de aanpak van het beleid door de motie Van Veen is gewijzigd en de daarmee samenhangende uitvoering is vertraagd. Anderzijds omdat niet gestart kon worden met één van de subsidieregelingen van het Internationaal Cultuurbeleid 2017-2020 als gevolg van de kabinetswisseling.

Beleidsthema 5 Duurzame handel en investeringen

De programma's en instrumenten van private sectorontwikkeling zijn gericht op duurzame en inclusieve ontwikkeling, in lijn met de duurzame ontwikkelingsdoelen (de SDG's). Voor 2017 zijn nadere afspraken gemaakt met RVO.nl om deze instrumenten intensiever onder de aandacht te brengen van het bedrijfsleven. Bij economische missies komt deze inzet inmiddels duidelijk terug: alle missies in 2017 kenden een SDG-element, waarbij een tweetal missies (Indonesië en Brazilië) zich volledig op SDG's richtten.

Om betrokkenheid van Nederlandse bedrijven bij ontwikkelingssamenwerking te versnellen zijn in 2017 samen met de RVO.nl maatregelen genomen voor het *Dutch Good Growth Fund* en DRIVE. Zo is de communicatie over DGGF naar ondernemers, brancheorganisaties en banken geïntensiveerd en is de mogelijkheid gecreëerd om ook startups te assisteren en te financieren. Voor DRIVE is RVO.nl een actievere rol spelen gaan spelen als makelaar tussen opdrachtgevende overheden en opdrachtnemende bedrijven bij de voorbereiding en uitvoering van infrastructuurprojecten.

Er is een meer kwalitatief hoogwaardige, moderne economische diplomatie en dienstverlening gecreëerd: voortbouwend op [het gesloten convenant](#) tussen RVO.nl en de Kamer van Koophandel is de internationale dienstverlening aan MKB eenduidiger en meer klantgericht ingericht. Hiermee is de dienstverlening aan ondernemers verbeterd.

In 2016 is het instrument *Dutch Trade and Investment Fund* (DTIF) gestart. In 2017 zijn de resultaten nog achtergebleven bij de verwachting, maar er tekent zich een positieve ontwikkeling af. Zo is er een reeks ideeën en voorstellen in behandeling met inmiddels eerste resultaten. Ook is er meer geïnvesteerd in de bekendheid van de non-ODA-regelingen bij bedrijven, financiële instellingen en overige stakeholders.

De economische missies zijn verder verbeterd door meer focus op voorbereiding en follow-up. Er is een sterkere focus op de innovatieve kracht van Nederland middels cross-sectorale en thema-missies inspelend op integrale oplossingen voor lokale behoefte. Met het oog op start-ups is, in samenwerking met Startup Delta, een programma gestart voor ondersteuning bij grote events en prioritaire landen. De participatie van vrouwelijke ondernemers is door actief beleid gestegen van minder dan 10% tien procent in de afgelopen tien jaar naar een gemiddelde deelname van 23% in 2017. Twee keer per jaar wordt aan de Tweede Kamer over de economische missies gerapporteerd.

Op het thema maatschappelijk verantwoord ondernemen ging in 2016 het Fonds ter Bestrijding Kinderarbeid (FBK) van start, ter invulling van de [motie](#)-Van Laar (34 550-XVII, nr. 26) over het terugdringen van kinderarbeid. Het eerste resultaat van het FBK was een analyse van uitvoerder RVO.nl hoe kinderarbeid het beste aangepakt kan worden.

Verder werd in het fonds *Climate Investor One*, dat sinds 2017 operationeel is, een bedrag van EUR 50 miljoen aan ontwikkelingssamenwerking (ODA) ingezet om additionele publieke en private financiering te mobiliseren voor hernieuwbare energieprojecten in ontwikkelingslanden. Tevens is additioneel het instrumentarium van de exportkredietverzekering (ekv) ingezet om via verzekeringsdekking tot EUR 200 miljoen aan private investeringen te mobiliseren voor *Climate Investor One*.

Budgettaire gevolgen van beleid

Begroting/beleidssterrein/artikel/omschrijving (x EUR 1 000)		Beoordeling 2017		Mutatie		Realisaties 2017	
		Totaal	wv. ODA	Totaal	wv. ODA	Totaal	wv. ODA
BHOS	01.01 Versterkt internationaal handelssysteem, met aandacht voor Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen	11.440	2.976	3.331	1.611	14.771	4.587
	01.02 Versterkte Nederlandse Handels- en Investeringspositie en economische naamsbekendheid	82.667	0	-9.034	0	73.633	0
	01.03 Versterkte private sector en een verbeterd investeringsklimaat in ontwikkelingslanden	294.379	286.798	45.582	48.937	339.961	335.735
	01.04 Dutch good growth fund: intensivering van ontwikkelingsrelevante investeringen in en handel met ontwikkelingslanden door het Nederlandse en het lokale bedrijfsleven, met een focus op het MKB	108.500	108.500	-64.871	-64.871	43.629	43.629
EZ	<i>1 Goed functionerende economie en markten</i>						
	1.55 Opdrachten	142	0	-142	0	0	0
	1.95 Bijdragen (inter)nationale organisaties	2.451	0	-50	0	2.401	0
	<i>2 Bedrijvenbeleid: Innovatie en duurzaam ondernemen</i>						
	2.95 Bijdragen (inter)nationale organisaties	402	0	-30	0	372	0
	2.95 Bijdragen (inter)nationale organisaties	2.324	0	-1.307	0	1.017	0
	Totaal	502.305	398.274	-26.521	-14.323	475.784	383.951

Financiële toelichting

BHOS:

- Voor het thema Versterkte Nederlandse Handels- en Investeringspositie en economische naamsbekendheid waren de uitgaven per saldo lager dan begroot. Dit heeft meerdere oorzaken, onder meer door de lagere uitgaven op de instrumenten *Starters International Business* en *Partners for International Business* en een trage start van het Dutch Trade en Investment Fund (DTIF). Hiertegenover staan enkele toenames: de hoger uitgevallen projectontwikkelingskosten voor Invest-NL door FMO ten behoeve van een *tool* voor de ontwikkeling van *bankable business cases* voor overheden en bedrijven en hogere bijdragen aan agentschappen vanwege een verschuiving van programma naar uitvoeringskosten van de RVO.
- Voor Versterkte private sector en een verbeterd investeringsklimaat in ontwikkelingslanden is de hogere realisatie in 2017 van bijna EUR 46 miljoen het gevolg van een aantal grote mutaties. Zo is op de instrumenten van financiële sectorontwikkeling per saldo meer uitgegeven. Ook de instrumenten van versterking privaat ondernemerschap kennen een hogere realisatie; door vernieuwing van het programma PUM senior experts en het vakbondsmedefinancieringsprogramma.
- In totaal zijn de uitgaven voor de *Dutch Good Growth Fund* (DGGF) met EUR 64,9 miljoen lager uitgevallen. De daling van de uitgaven van DGGF wordt enerzijds veroorzaakt doordat de totale vraag naar de onderdelen (1) Investeren Nederlands mkb en (3) Exporteren Nederlands mkb in 2017 lager uitvielen dan verwacht en anderzijds doordat betalingen aan Nederlandse ondernemers zijn vertraagd.

EZ:

- De mutatie kent in het bijzonder de volgende oorzaken: Aan de Stichting ter Bevordering van de uitvoer is in 2016 een voorschot verleend voor 2017 waardoor de realisatie in 2017 lager was dan geraamd. Daarnaast is ca. € 0,5 miljoen overgeheveld naar het apparaat van de NFIA voor de uitvoering van het Investor Relations Programma.

Beleidsthema 6

Duurzame ontwikkeling, voedselzekerheid en water

Door het bijdragen aan het zeker stellen dat internationale publieke goederen zoals een stabiel klimaat, gezonde ecosystemen, grondstoffen, voedsel en water blijven deze beschikbaar voor huidige en toekomstige generaties. Zoals gesteld in het [Regeerakkoord 2017-2021](#) maakt het nieuwe kabinet werk van een ambitieus klimaatbeleid. Ontwikkelingssamenwerking is gericht op de grondoorzaken van klimaatverandering tegelijk met die van armoede, migratie en terreur. Landbouw en water zijn speerpunten die bijdragen aan armoedebestrijding en vergroting van de weerbaarheid tegen klimaatverandering. Klimaatverandering, waterproblemen en honger zijn [zogenaamde 'threat' multipliers van conflict, instabiliteit en migratie](#). In 2017 is resultaatgericht werken verder doorgevoerd met aandacht voor inclusiviteit, gender en de verduurzaming van resultaten.

Voedselzekerheid: De bijdrage van Nederland aan het behalen van de specifieke doelstelling voor 2030 is [zichtbaar gemaakt](#). In 2016 hebben zo'n [15,5 miljoen mensen](#) een betere voedselinname gekregen. Desondanks kon niet worden voorkomen dat het aantal mensen dat honger lijdt in de wereld is opgelopen naar [815 miljoen](#), vooral in conflictgebieden. [Bijna twee miljoen boeren](#) en boerinnen hebben dankzij Nederland aantoonbaar een hoger inkomen en productiviteit voorts zijn 370.000 hectaren eco-efficiënter bebouwd, deels ook in de Sahel. Hierbij werd onder andere ingezet op het opzetten of versterken van boerenorganisaties, voorlichting, bodemvruchtbaarheid, waterefficiëntie, erosiebestrijding en landrestauratie.

Water: De bijdrage van Nederland aan het behalen van de specifieke doelstelling voor 2030 is [zichtbaar gemaakt](#). In 2017 is de *FAO water productivity database* gelanceerd voor efficiënter watergebruik in de landbouw. Nederland ligt op koers om tot 2030 30 miljoen mensen van schoon drinkwater en 50 miljoen mensen van sanitaire voorzieningen te voorzien. Overheden, huishoudens en private sector dragen gemiddeld 50% bij en uitvoeringspartners garanderen dat voorzieningen tenminste 15 jaar na oplevering blijven werken.

Hernieuwbare energie: De bijdrage van Nederland aan het behalen van de specifieke doelstelling voor 2030 is [zichtbaar gemaakt](#). Nederland heeft in het laatste jaar 2,7 miljoen mensen toegang gegeven tot hernieuwbare energie waardoor het op koers ligt voor het behalen van 50 miljoen mensen in 2030. Dat gebeurt vooral via decentrale energiesystemen. Nederland heeft in 2017 geïnvesteerd in nieuwe instrumenten voor de mobilisatie van private klimaatfinanciering met als voorbeeld [Climate Investor One](#) dat door FMO wordt beheerd en de komende decennia 20 hernieuwbare energieprojecten zal opzetten in ontwikkelingslanden.

Duurzame winning/inkoop van grondstoffen: De toegenomen vraag naar mineralen voor windmolens, zonnepanelen en accu's (o.a. in elektrische auto's) vergroot [de noodzaak om die mineralen op verantwoorde wijze in te kopen en te recyclen voor hergebruik](#). Met Nederlandse steun hebben overheid, bedrijven en ngo's afspraken gemaakt voor duurzame en verantwoorde inkoop van mineralen uit conflictgebieden: Duitsland, Europese Commissie, OESO en UN Environment hebben zich aangesloten.

Budgettaire gevolgen van beleid

Begroting/beleidssterrein/artikel/omschrijving (x EUR 1 000)		Begroting 2017		Mutatie		Realisaties 2017	
		Totaal	wv. ODA	Totaal	wv. ODA	Totaal	wv. ODA
BHOS	02.01 Toename van voedselzekerheid	347.795	347.795	-6.267	-6.267	341.528	341.528
	02.02 Verbeterd waterbeheer, drinkwater en sanitatie	195.210	195.210	216	216	195.426	195.426
	02.03 Duurzaam gebruik natuurlijke hulpbronnen, tegengaan van klimaatverandering en vergrote weerbaarheid van de bevolking tegen onafwendbare klimaatverandering	117.067	115.692	10.753	10.677	127.820	126.369
IenM	11.01 Algemeen waterbeleid (Partners voor Water)	11.311	0	-2.060	0	9.251	0
	17.01 Luchtvaart	1.312	0	-193	0	1.119	0
	18.01 Scheepvaart	1.067	0	-40	0	1.027	0
	<i>19 Klimaat</i>						
	19.02 Klimaat; Int. Beleid, coordinatie en samenwerking	6.527	0	-1.625	0	4.902	0
	23.01 Meteorologie en seismologie (contributie WMO)	867	32	4	3	871	35
	97.01 I&M-brede programmamiddelen	0	0	1	0	1	0
EZ	<i>4 Een doelmatige en duurzame energievoorziening</i>						
	4.55 Opdrachten (Joint Implementation)	410	0	24	0	434	0
	4.95 Bijdragen aan (inter)nationale organisaties	1.357	0	-781	0	576	0
	<i>6 Een concurrerende, duurzame en veilige agro-, visserij- en voedselketen</i>						
	6.95 Bijdragen (inter)nationale organisaties (FAO)	7.164	3.678	569	193	7.733	3.871
	6.95 Bijdragen (inter)nationale organisaties (UNEP)	250	250	-7	-7	243	243
	6.95 Bijdragen (inter)nationale organisaties (Overig)	1.964	0	35	0	1.999	0
	<i>8 Natuur en biodiversiteit</i>						
	<i>8.55 Opdrachten</i>	63		-63		0	
	8.95 Bijdragen (inter)nationale organisaties	1.081	0	22	0	1.103	0
	Totaal	693.445	662.657	588	4.815	694.033	667.472

Financiële toelichting

BHOS:

- De uitgaven voor een toename van voedselzekerheid vielen lager uit omdat betalingen aan CABI (*food and nutrition security*) en GAIN (*Global Alliance for Improved Nutrition*) niet tijdig gerealiseerd konden worden als gevolg van de afsluiting en overgang van het financiële boekjaar van 2017 naar 2018.

IenM:

- In 2016 is het nieuwe programma Water Internationaal HGIS Partners voor Water (PvW) 2016-2020 gestart als opvolger van het programma HGIS Partners voor Water 3. Dit betreft het centrale uitvoeringsprogramma van de interdepartementale Internationale Water Ambitie (IWA). Het programma wordt aangestuurd vanuit het Interdepartementale Water Cluster, waarin de drie ministeries BZ, EZ en IenM samenwerken. Voor de uitvoering van het PvW 2016-2021 programma is een mandaat verleend aan de RVO.nl. Het budget dat is ingezet werd onderverdeeld in een deel voor lange termijn samenwerking met 7 Deltalanden, een subsidiedeel ten behoeve van marktbetrokkenheid en samenwerking met kansrijke nieuwe landen en Holland promotie. Het saldo op het HGIS budget is veroorzaakt door een creditering van uitgaven op projecten bij de afronding van het programma Partners voor Water deel 3, alsmede door vertraagde facturering door RVO voor Partners voor Water 2016-2020.
- Voor de jaarlijkse contributie aan de *International Civil Aviation Organization*, aan het hiertoe opgezette samenwerkingsverband binnen ABIS (de ABIS-groep vertegenwoordigt de burgerlijke luchtvaartautoriteiten van Oostenrijk, België, Nederland, Luxemburg, Ierland, Zwitserland en Portugal), en aan de European Civil Aviation Conference (ECAC) is in 2017 een bedrag uitgegeven van EUR 1,2 miljoen, waarvan EUR 1,1 miljoen via de HGIS.

Beleidsthema 7 Sociale vooruitgang

Economische groei bereikt niet altijd de allerarmsten. Om extreme armoede en marginalisering aan te pakken, is een inclusieve aanpak nodig, met specifieke aandacht voor gemarginaliseerde groepen. Nederland vroeg in 2017 via een succesvol [side-event](#) bij het VN-*high level political forum* over de voortgang van de SDGs in New York aandacht voor de meest kwetsbare groepen in de mondiale internationale samenwerking. Via het programma [Voice](#) ondersteunde het kabinet lokale maatschappelijke organisaties in tien ontwikkelingslanden die zich richten op gemarginaliseerde groepen.

In 2017 zijn de genderspecifieke programma's *Funding Leadership and Opportunities for Women* (FLOW 2016-2020), Nationaal Actieplan 1325 (NAP) en *Leading from the South* goed op gang gekomen. Daarnaast heeft Nederland sterk ingezet op diplomatie, waardoor de zichtbaarheid is toegenomen. Nederland heeft succesvolle communicatiecampagnes gevoerd rondom [Internationale Vrouwendag](#) en [Orange the World](#) en een belangrijke bijdrage geleverd aan de internationale [Speak Campaign](#).

In 2017 is er veel aandacht besteed aan het versterken van maatschappelijke organisaties in het Zuiden. Er is in dat kader uitvoering gegeven aan de [motie-Veldhoven en Van Laar](#) (33625, nr. 207) [over 10 miljoen voor zuidelijke organisaties](#) via *Leading from the South*. Onder *Leading from the South* zijn 100 vrouwenorganisaties, netwerken en bewegingen geselecteerd voor financiering.

Nederland heeft internationaal leiderschap getoond door *She Decides* te lanceren. In zes weken tijd is samen met België, Denemarken en Zweden een internationale conferentie in Brussel georganiseerd waaraan - naast de VN, maatschappelijke organisaties en filantropische instellingen - meer dan 50 landen hebben deelgenomen. Tot op heden hebben verschillende groepen, zoals overheden, bedrijven, maatschappelijke organisaties en burgers EUR 390 miljoen beschikbaar gesteld voor organisaties getroffen door de Mexico-City Policy. In nog geen jaar tijd is *She Decides* uitgegroeid tot een mondiale beweging die zich inzet voor seksuele gezondheid en gezinsplanning op basis van keuzevrijheid voor vrouwen en meisjes. Ook het postennetwerk heeft een belangrijke rol gespeeld in het uitdragen van het Nederlandse beleid voor vrouwenrechten en seksuele rechten en het verwerven van steun voor [She Decides](#).

Nederland heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan de presentatie van de resultaten op de SDG's rondom SRGR en gender door tijdens het [High Level Political Forum](#) in New York een breed bezocht [panel](#) te organiseren over tienerzwangerschappen. Ook tijdens de EU-AU-top te Abidjan organiseerde Nederland, samen met zuidelijke landen en Frankrijk, een goed bezocht event over bevolkingsgroei, *family-planning* en toekomstperspectieven voor jongeren.

SRGR en gender zijn meer geïntegreerd geraakt in Nederlandse humanitaire inspanningen. Het VN *Central Emergency Relief Fund* (CERF) heeft van Nederland een extra bijdrage van EUR 11,5 miljoen ontvangen met de verplichting meer en betere resultaten voor vrouwen en meisjes in noodhulpprogramma's te behalen.

Budgettaire gevolgen van beleid

Begroting/beleidssterrein/artikel/omschrijving (x EUR 1 000)		Begroting 2017		Mutatie		Realisaties 2017	
		Totaal	wv. ODA	Totaal	wv. ODA	Totaal	wv. ODA
OCW	06.70 Bekostiging HBO (beurzen niet EU)	2.858	2.858	0	0	2.858	2.858
	07.70/76 Wetenschappelijk onderwijs	47.916	41.212	1.085	948	49.001	42.160
	08.71 Internationaal onderwijs;Subsidies	357	0	-171	0	186	0
	08.76 Internationaal onderwijs Bijdragen (inter)nationale organisaties: overige	90	0	95	0	185	0
	16.70 Onderzoek en wetenschappen; WOTRO	454	454	0	0	454	454
EZ	7 Groen onderwijs van hoge kwaliteit						
	7.35 Groen onderwijs van hoge kwaliteit (o.a. ISRIC en bekostiging HBO)	1.299	1.251	32	0	1.331	1.251
VWS	09.12.10 Bijdrage aan internationale organisaties/WHO- partnerschap	3.868	0	-140	0	3.728	0
BHOS	03.01 Seksuele en reproductieve gezondheid en rechten voor iedereen en een halt aan de verspreiding van HIV/aids	416.784	415.173	15.547	15.693	432.331	430.866
	03.02 Gelijke rechten en kansen voor vrouwen	53.989	53.989	-10.113	-10.113	43.876	43.876
	03.03 Versterkt maatschappelijk middenveld	221.451	221.451	-14.551	-14.551	206.900	206.900
	03.04 Toename van het aantal goed opgeleide professionals, versterking van hoger- en beroepsonderwijsinstellingen en het bevorderen van beleidsrelevant onderzoek	35.300	35.300	-4.407	-4.407	30.893	30.893
	Totaal	784.366	771.688	-12.623	-12.430	771.743	759.258

Financiële toelichting

BHOS:

- De uitgaven voor het thema seksuele en reproductieve rechten zijn hoger uitgevallen. Dit heeft met name te maken met het feit dat extra middelen voor *She Decides* zijn toegekend.
- De mutatie houdt verband met de invulling van [de motie Van Laar/Van Veldhoven](#). De motie beoogt ondersteuning van Zuidelijke vrouwenorganisaties vanaf 2017. Om uitvoering van deze motie en de daaruit voortvloeiende activiteiten in 2017 mogelijk te maken, is financiering al in 2016 ter beschikking gesteld en is het budget voor 2017 daarom verlaagd.
- De uitgaven voor het thema onderwijs (art. 03.04) zijn verlaagd. Deze daling is veroorzaakt doordat er minder is uitgegeven aan het NUFFIC-programma. Omdat een gedeelte van het programma nog in voorbereiding is, zijn deze middelen in 2017 niet besteed.

Beleidsthema 8 Versterkte kaders voor ontwikkeling

Multilaterale instellingen

In VN verband is in 2017 besloten om te komen tot een [Global Compact for Migration](#) en een [Global Compact on Refugees](#) in 2018. Tijdens de informele consultatiesessies ten behoeve van de *Global Compact on Refugees* is onder andere gesproken over betere verantwoordelijkheidsverdeling voor grootschalige vluchtelingensituaties, duurzame oplossingen en ondersteuning van zowel vluchtelingen als gastgemeenschappen. Vanaf februari 2018 zullen de officiële onderhandelingen/consultaties plaatsvinden.

In 2017 is de eerste [nationale rapportage over Duurzame Ontwikkelingsdoelen](#) aangeboden aan de Tweede Kamer. Dit rapport biedt een overzicht van successen en uitdagingen voor Nederland in het behalen van SDGs in 2030. Het rapport is een weerslag van het met succes opgebouwde brede draagvlak onder maatschappelijke partners. Samen met ruim 40 andere lidstaten die een vrijwillige nationale presentatie gaven droeg Nederland bij aan verantwoording aan en aansporing van overige lidstaten om serieus werk van de SDGs te maken.

Mede op aandringen van Nederland heeft de Wereldbankgroep (WBG) een resultatenraamwerk ontwikkeld voor het behalen van de SDGs (de zogenaamde "Forward Look"), een strategie ontwikkeld voor het aantrekken van private financiering ("Cascade") en heeft de WBG beleid nader uitgewerkt voor het wegnemen van grondoorzaken van migratie en opvang van vluchtelingen in de regio. In dit verband heeft de Wereldbank met Nederlandse steun een gemeenschappelijke studie met de VN uitgebracht op het terrein van conflictpreventie en is de Wereldbank nauwer gaan samenwerken met de EU en de VN om meer stabiliteit tot stand te brengen in fragiele landen en bij te dragen aan conflictpreventie.

Nederland is met de Wereldbank overeengekomen dat de Wereldbank een herstelplan zal opstellen voor de wederopbouw in Sint-Maarten en de Nederlandse hulp gelden EUR 550 miljoen zal beheren in een speciaal daartoe opgericht Trust Fonds.

Over de internationale inspanningen op het gebied van asiel en migratie is in dit jaarverslag bijlage 7 opgenomen waar uitgebreid ingegaan wordt op de ontwikkelingen op asiel en migratie in 2017.

Budgettaire gevolgen van beleid

Begroting/beleidssterrein/artikel/omschrijving (x EUR 1 000)		Begroting 2017		Mutatie		Realisaties 2017	
		Totaal	wv. ODA	Totaal	wv. ODA	Totaal	wv. ODA
BHOS	05.01 Versterkte multilaterale betrokkenheid	135.120	135.120	15.517	15.517	150.637	150.637
	05.02 Overig armoedebeleid	71.952	68.704	45.108	46.632	117.060	115.336
	05.03 Bijdrage aan migratie en ontwikkeling	15.000	15.000	11.435	11.435	26.435	26.435
	05.04 Nog te verdelen ivm wijzigingen BNI en/of toerekeningen	-329.703	-329.703	329.703	329.703	0	0
Financiën	04 Internationale betrekkingen						
	04.50.01 Deelname aan internationale instellingen; Mult. Ontw. Banken en Fondsen	19.556	18.964	-16.424	-15.832	3.132	3.132
	04.50.05 Deelname AIIB	0	0	34.898	31.977	34.898	31.977
	52.01 Technische assistentie	1.500	0	0	0	1.500	0
Toerek.	Opvang asielzoekers	899.851	899.851	-163.291	-163.291	736.560	736.560
	Totaal	813.276	807.936	256.946	256.141	1.070.222	1.064.077

Financiële toelichting

BHOS:

- Voor het thema Versterkte multilaterale betrokkenheid is ten opzichte van de ontwerpbegroting per saldo meer besteed. Het budget is onder andere met EUR 7,3 miljoen verhoogd als gevolg van het bijstellen van de kasramingen van de jaarlijkse bijdragen aan het *African Development Fund (AfDF)* en het *Asian Development Fund (AsDF)*. Daarnaast namen de uitgaven per saldo met EUR 8,2 miljoen toe omdat de jaarlijkse bijdrage (EUR 8,8 miljoen) aan het *African Development Fund (AfDF)* betaald is in december 2017 in plaats van in januari 2018. Voor alle mutaties betreft het aanpassingen van het kasritme binnen bestaande meerjarige verplichtingen.
- Ten opzichte van de ontwerpbegroting is per saldo meer besteed aan het thema overig armoedebeleid. Dit wordt voornamelijk veroorzaakt doordat bijdrages voor schuldverlichting van in totaal EUR 50,5 miljoen betaald zijn in december 2017 in plaats van in januari 2018. Het betreft aanpassingen van het kasritme binnen bestaande meerjarige verplichtingen. Daarnaast zijn uitgaven voor kleine activiteiten op posten voor cultuur en ontwikkelingen lager uitgevallen als gevolg van een vertraging in planning en uitvoer.
- Het budget voor Migratie en ontwikkeling is verhoogd met EUR 10 miljoen voor migratiesamenwerking in noordelijk Afrika. Vanwege de schrijnende situatie van migranten in Libië was er urgent behoefte om extra middelen aan de *International Organization for Migration (IOM)* beschikbaar te stellen om snelle terugkeer naar de landen van herkomst mogelijk te maken.
- Om de inzichtelijkheid van de BHOS begroting verder te verbeteren is er met ingang van begrotingsjaar 2017 dit nieuwe artikelonderdeel gecreëerd. De ontwikkeling van het ODA budget is gekoppeld aan de ontwikkeling van het BNI. In het kader van behoedzaamheid en stabiliteit in de begroting worden groei en krimp niet direct doorvertaald in de OS-programmalijnen. Deze zogeheten BNI-ruimte kan immers weer toenemen of afnemen als in de loop van het jaar de BNI-raming wordt bijgesteld. Daarnaast kan er sprake zijn van nog te verdelen toerekeningen aan het ODA budget.

Financiën:

- Voor het thema deelname aan internationale instellingen is minder uitgegeven dan begroot. De eventuele kapitaalverhogingen voor de *International Bank for Reconstruction and Development (IBRD)* en de *International Finance Corporation (IFC)* die vanaf 2018 plaats zullen vinden zijn de stelposten uit 2017 t/m 2021 die zijn doorgeschoven naar 2018 t/m 2022. Daarnaast heeft een technische vrijval plaatsgevonden als gevolg van een niet gerealiseerd wisselkoersverschil van de stelposten voor de eventuele kapitaalverhoging voor de Wereldbank.
- De toegezegde Nederlandse kapitaalstorting bij de AIIB (*Asian Infrastructure Investment Bank*) is \$ 206,3 miljoen en is voor de begroting afhankelijk van de wisselkoers van de euro ten opzichte van de dollar. Deze kapitaalstorting wordt tussen 2015 en 2019 in 5 gelijke tranches van elk \$ 41,26 miljoen betaald. In 2017 is de derde tranche betaald van EUR 34,9 miljoen.

Toerekening:

- In 2017 bedroeg de toerekening aan ODA van kosten voor eerstejaars asielopvang EUR 736 miljoen. Deze toerekening is lager uitgevallen dan was voorzien in de HGIS-nota 2017, voornamelijk als gevolg van een lager dan verwachte asielinstroom.

Beleidsthema 9 Overige uitgaven

Onder dit thema zijn de uitgaven gebracht die niet binnen één van de inhoudelijke beleidsthema's kunnen worden geplaatst. De uitgaven betreffen met name de apparaatsuitgaven van het ministerie van Buitenlandse Zaken en de middelen voor de attachés. Vanuit een groot aantal ministeries worden attachés met specialistische kennis uitgezonden naar Nederlandse vertegenwoordigingen in het buitenland.

Budgettaire gevolgen van beleid

Begroting/beleidssterrein/artikel/omschrijving (x EUR 1 000)		Begroting 2017		Mutatie		Realisaties 2017	
		Totaal	wv. ODA	Totaal	wv. ODA	Totaal	wv. ODA
BZ	05.01 Geheim	0	0	0	0	0	0
	06.01 Nominaal en onvoorzien	34.158	0	-34.158	0	0	0
	07.01 Apparaatsuitgaven	679.241	235.402	69.231	40.112	748.472	275.514
VenJ	91.01 Eigen personeel/Attachés	1.420	0	519	0	1.939	0
BZK	71.01 Apparaat (attachés)	176	0	110	0	286	0
OCW	08.76 Internationaal onderwijs Bijdragen (inter)nationale organisaties: attachés	135	0	0	0	135	0
Financiën	<i>01 Belastingen</i>						
	01.03.01 Belastingdienst; eigen personeel (attachés)	1.044	0	36	0	1.080	0
	01.04.01 Belastingdienst; ICT materieel (attachés)	371	0	0	0	371	0
	10.20 Nominaal en onvoorzien (attachés)	-138	0	0	0	0	0
	21.01.01 Algemeen/apparaat (attachés)	1.066	0	35	0	1.101	0
Defensie	<i>08 Ondersteuning krijgsmacht door CdO Dienstcentra</i>						
	08.02.34 Apparaatsuitgaven; Attachés	16.563	0	571	0	17.134	0
IenM	98.01 Apparaatsuitgaven (attachés personeel)	1.330	0	10	0	1.340	0
	98.02 Apparaatsuitgaven (attachés materieel)	612	0	-163	0	449	0
EZ	<i>2 Bedrijfsbeleid: Innovatie en duurzaam ondernemen</i>						
	2.65 Baten- en lastendiensten (attachés innovatie)	5.970	0	-1.551	0	4.419	0
	2.65 Baten- en lastendiensten (attachés NFIA)	8.939	0	1.949	0	10.888	0
	<i>6 Een concurrerende, duurzame en veilige agro-, visserij- en voedselketen</i>						
	6.65 Bijdragen aan baten-lastendiensten (attachés)	14.240	0	2.217	0	16.457	0
	40.10/20 Personeel en materieel kernministerie (attachés)	1.434	0	1.052	0	2.486	0
SZW	96.20.01 Apparaatsuitgaven (attachés)	473	0	10	0	483	0
VWS	10.03 Apparaatsuitgaven (attachés)	1.144	0	0	0	1.144	0
	Totaal	768.178	235.402	39.868	40.112	808.184	275.514

Financiële toelichting

BZ:

- **Nominaal en onvoorzien (06.01):** Dit is het saldo van bijstellingen op grond van aanpassing van BBP-ramingen door het CPB op basis van het Centraal Economisch Plan (CEP) en de Macro Economische Verkenningen (MEV), verwerking van de HGIS-eindejaarsmarge 2016, het verwerken van de loon-, prijs- en koersbijstellingen binnen de HGIS en overboekingen naar diverse begrotingen. Hierin is onder andere opgenomen extra budget voor de financiering van uitgaven voor gastlandbeleid (BZ en VWS), Brexit gerelateerde uitgaven (EZ, BZ en VWS) en uitgaven voor het vervolgonderzoek 1945-1949 Nederlands-Indië (BZ).
- **Apparaatsuitgaven (07.01):**
  1. **Personeelskosten:** De uitgaven voor personeel zijn gestegen doordat hoofdzakelijk vanuit de HGIS middelen zijn toegevoegd ter dekking van de gestegen loonkosten en hieraan gerelateerde uitgaven. Het betreft de jaarlijkse aanpassing van de salarissen en gestegen pensioenkosten. Tevens worden personele uitgaven, die in buitenlandse valuta (met name USD) worden verricht, vanuit de HGIS-onvoorzien gecompenseerd voor de gestegen wisselkoers. Ten slotte zijn de personeelsuitgaven toegenomen omdat vanuit de HGIS

middelen zijn toegevoegd ter dekking van extra kosten voor personeel (op het departement en Europese posten) om de Nederlandse belangen bij de scheidingsprocedure van de Unie met het Verenigd Koninkrijk voldoende te kunnen waarborgen (Brexit-onderhandelingen). Een deel van de extra uitgaven voor personeel heeft via externe inhuur plaatsgevonden omdat het om specialistische functies ging of tijdelijke contracten zoals ook opgenomen in bijlage 2; externe inhuur.

2. ICT: De ICT kosten stijgen voornamelijk door extra kosten voor digitale verbindingen met vertegenwoordigingen in het buitenland, hogere kosten voor samenwerkingsapplicaties, de verhuizing van het datacenter naar de Rijnstraat en aanvullende uitgaven voor de projecten die verband houden met het nieuwe financiële systeem van Buitenlandse Zaken (SAP).
3. Bijdragen aan SSO's: Het betreft uitgaven die via een *shared service* organisatie (rijksbreed samenwerkingsverband) uitgevoerd worden. Daarbij gaat het met name om ICT diensten (via SSO-ICT), uitgaven voor facilitaire dienstverlening via FM Haaglanden en huisvesting van het departement via het Rijksvastgoedbedrijf (RVB).
4. Overige materiele uitgaven: De overige materiële uitgaven nemen per saldo toe. Dit vooral als gevolg van de inzet van extra middelen voor de bedrijfsvoering in het buitenland die verband houden met de gestegen koers van de USD. Dit geldt ook voor de vaste uitgaven aan huisvesting en beveiliging in het buitenland.

EZ:

- De uitgaven voor attachés zijn gestegen doordat vanuit de HGIS middelen zijn toegevoegd ter dekking van de gestegen loonkosten en hieraan gerelateerde uitgaven. Het betreft de jaarlijkse aanpassing van de salarissen en gestegen pensioenkosten. Tevens worden personele uitgaven, die in buitenlandse valuta (met name USD) worden verricht, vanuit de HGIS-onvoorzien gecompenseerd voor de gestegen wisselkoers.

Bijlage 1a. De HGIS-uitgaven 2017 per begroting en artikel (bedragen x EUR 1 000)

Begroting/beleidsterrein/artikel/omschrijving	Begroting 2017		Mutatie		Realisaties 2017	
	Totaal	wv. ODA	Totaal	wv. ODA	Totaal	wv. ODA
V Buitenlandse Zaken						
01 Versterkte int. rechtsorde en eerbiediging van mensenrechten						
01.01 Goed functionerende internationale instellingen met een breed draagvlak	55.635	7.740	1.451	-788	57.086	6.952
01.02 Bescherming en bevordering van mensenrechten	54.614	35.250	3.119	1.885	57.733	37.135
02 Veiligheid en stabiliteit						
02.01 Goede internationale samenwerking ter bevordering van de eigen en bondgenootschappelijke veiligheid	14.979		2.514		17.493	
02.02 Bestrijding en terugdringing van internationaal terrorisme en andere vormen van internationale criminaliteit	7.765		712		8.477	
02.03 Bevordering van ontwapening en wapenbeheersing, bestrijding van proliferatie van massavernietigingswapens en het voeren van een transparant en verantwoord wapenexportbeleid	10.794	3.252	-618	-1.311	10.176	1.941
02.04 Bevordering van veiligheid, stabiliteit en rechtsorde in internationaal verband	195.032	67.313	-2.387	4.763	192.645	72.076
02.05 Bevordering van transitie in prioritaire gebieden	22.028	7.822	3.149	0	25.177	7.822
03 Europese samenwerking						
03.02 Een effectief, efficiënt en coherent optreden van de Unie ten opzichte van derde landen en regio's, inclusief ontwikkelingslanden	201.275	201.275	-8.795	-8.795	192.480	192.480
03.03 Een hechtere Europese waardengemeenschap	10.100		-300	3.920	9.800	3.920
03.04 Versterkte Nederlandse positie in de Unie van 28	4.327		-50		4.277	
04 Consulaire belangen en uitdragen van Nederlandse waarden en belangen						
04.01 Op basis van eigen verantwoordelijkheid consulaire dienstverlening bieden aan Nederlanders in het buitenland	13.145		462		13.607	
04.02 Samen met (keten)partners het personenverkeer reguleren	6.304		377		6.681	
04.03 Grotere buitenlandse bekendheid met de Nederlandse cultuur	8.944		-2.377		6.567	
04.04 Het inzetten van Publieksdiplomatie door het Postennetwerk en BZ om het beeld van Nederland in het buitenland te versterken en op een positief realistische manier uit te dragen	16.178	136	2.592	-48	18.770	88
04.05 Een aantrekkelijk vestigingsklimaat voor internationale organisaties in Nederland	3.970		-528		3.442	
05.00 Geheim						
05.01 Geheim	0		0		0	
06.00 Nominaal en onvoorzien						
06.01 Nominaal en onvoorzien	34.158		-34.158		0	
07.00 Algemeen						
07.01 Apparaatsuitgaven	679.241	235.402	69.231	40.112	748.472	275.514
Totaal	1.338.489	558.190	34.394	39.738	1.372.883	597.928

Begroting/beleidsterrein/artikel/omschrijving	Begroting 2017		Mutatie		Realisaties 2017	
	Totaal	wv. ODA	Totaal	wv. ODA	Totaal	wv. ODA
VI Veiligheid en Justitie						
31 Nationale politie						
31.03.21 Kwaliteit, Arbeidsvoorwaarden en ICT politie	8.600	8.600	-88	-88	8.512	8.512
33 Veiligheid en criminaliteitsbestrijding						
33.03.39 Opsporing en vervolging; drugsbestrijding Suriname	200	200	-146	-146	54	54
33.03.10 Opsporing en vervolging; NFI	530		12	0	542	
91 Apparaatsuitgaven kemdepartement						
91.01 Europol en Eurojust	38.206		-18.794	0	19.412	
91.01 WIPO	245		-16	0	229	
91.01 Eigen personeel/Attachés	1.420		519	0	1.939	
<i>Totaal</i>	<i>49.201</i>	<i>8.800</i>	<i>-18.513</i>	<i>-234</i>	<i>30.688</i>	<i>8.566</i>
VII Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties						
07.01 Overheid als werkgever	0	0	1.565	0	1.565	0
71.01 Apparaat (attachés)	176		110	0	286	
<i>Totaal</i>	<i>176</i>	<i>0</i>	<i>1.675</i>	<i>0</i>	<i>1.851</i>	<i>0</i>
VIII Onderwijs, Cultuur en Wetenschap						
06 Hoger Beroepsonderwijs						
06.70 Bekostiging HBO (beurzen niet EU)	2.858	2.858	0	0	2.858	2.858
07 Wetenschappelijk Onderwijs						
07.70/76 Wetenschappelijk onderwijs	47.916	41.212	1.085	948	49.001	42.160
08 Internationaal onderwijsbeleid						
08.71 Internationaal onderwijs;Subsidies	357		-171	0	186	
08.76 Internationaal onderwijs Bijdragen (inter)nationale organisaties: attachés	135		0	0	135	
08.76 Internationaal onderwijs Bijdragen (inter)nationale organisaties: overige	90		95	0	185	
08.77 Internationaal onderwijs; Bijdrage aan andere begrotingshoofdstukken; cultuur	450		-24	0	426	
14.71 Cultuur; subsidies	4.527		113	0	4.640	
16 Onderzoek en wetenschappen						
16.70 Onderzoek en wetenschappen; WOTRO	454	454	0	0	454	454
16.71 Onderzoek en wetenschappen; Attaché China			0	0		
<i>Totaal</i>	<i>56.787</i>	<i>44.524</i>	<i>1.098</i>	<i>948</i>	<i>57.885</i>	<i>45.472</i>

Begroting/beleidsterrein/artikel/omschrijving	Begroting 2017		Mutatie		Realisaties 2017	
	Totaal	wv. ODA	Totaal	wv. ODA	Totaal	wv. ODA
IXB Financiën						
01 Belastingen						
01.03.01 Belastingdienst; eigen personeel (attachés)	1.044		36	0	1.080	
01.04.01 Belastingdienst; ICT materieel (attachés)	371		0	0	371	
04 Internationale betrekkingen						
04.50.01 Deelname aan internationale instellingen; Mult. Ontw. Banken en Fondsen	19.556	18.964	-16.424	-15.832	3.132	3.132
04.50.05 Deelname AIIB	0	0	34.898	31.977	34.898	31.977
52.01 Technische assistentie	1.500		0	0	1.500	
10.20 Nominaal en onvoorzien (attachés)	-138					
21.01.01 Algemeen/apparaat (attachés)	1.066		35	0	1.101	
<i>Totaal</i>	<i>23.399</i>	<i>18.964</i>	<i>18.545</i>	<i>16.145</i>	<i>42.082</i>	<i>35.109</i>
X Defensie						
01 Opdracht inzet						
01.01.01 Crisisbeheersingsoperaties/ verdeelartikel BIV	322.682		-125.129	0	197.553	
08 Ondersteuning krijgsmacht door CdO Dienstencentra						
08.02.34 Apparaatsuitgaven; Attachés	16.563		571	0	17.134	
<i>Totaal</i>	<i>339.245</i>	<i>0</i>	<i>-124.558</i>	<i>0</i>	<i>214.687</i>	<i>0</i>
XII Infrastructuur en Milieu						
11.01 Algemeen waterbeleid (Partners voor Water)	11.311		-2.060	0	9.251	
17.01 Luchtvaart	1.312		-193	0	1.119	
18.01 Scheepvaart	1.067		-40	0	1.027	
19 Klimaat						
19.02 Klimaat; Int. Beleid, coordinatie en samenwerking	6.527		-1.625	0	4.902	
19.02 Klimaat; Int. Beleid, coordinatie en samenwerking/CDM			0	0		
23.01 Meteorologie en seismologie (contributie WMO)	867	32	4	3	871	35
26.01 Bijdrage infrafonds			0	0		
97.01 I&M-brede programmamiddelen			1	0	1	
98.01 Apparaatsuitgaven (attachés personeel)	1.330		10	0	1.340	
98.02 Apparaatsuitgaven (attachés materieel)	612		-163	0	449	
<i>Totaal</i>	<i>23.026</i>	<i>32</i>	<i>-4.066</i>	<i>3</i>	<i>18.960</i>	<i>35</i>

Begroting/beleidsterrein/artikel/omschrijving	Begroting 2017		Mutatie		Realisaties 2017	
	Totaal	wv. ODA	Totaal	wv. ODA	Totaal	wv. ODA
XIII Economische Zaken						
1 Goed functionerende economie en markten						
1.55 Opdrachten	142		-142	0	0	
1.95 Bijdragen (inter)nationale organisaties	2.451		-50	0	2.401	
2 Bedrijvenbeleid: Innovatie en duurzaam ondernemen						
2.65 Baten- en lastendiensten (attachés innovatie)	5.970		-1.551	0	4.419	
2.65 Baten- en lastendiensten (attachés NFIA)	8.939		1.949		10.888	
2.95 Bijdragen (inter)nationale organisaties	402		-30		372	
2.95 Bijdragen (inter)nationale organisaties	2.324		-1.307	0	1.017	
4 Een doelmatige en duurzame energievoorziening						
4.55 Opdrachten (Joint Implementation)	410		24	0	434	
4.95 Bijdragen aan (inter)nationale organisaties	1.357		-781		576	
6 Een concurrerende, duurzame en veilige agro-, visserij- en voedselketen						
6.65 Bijdragen aan baten-lastendiensten (attaches)	14.240		2.217		16.457	
6.95 Bijdragen (inter)nationale organisaties (FAO)	7.164	3.678	569	193	7.733	3.871
6.95 Bijdragen (inter)nationale organisaties (UNEP)	250	250	-7	-7	243	243
6.95 Bijdragen (inter)nationale organisaties (Overig)	1.964		35		1.999	
7 Groen onderwijs van hoge kwaliteit						
7.35 Groen onderwijs van hoge kwaliteit (o.a. ISRIC en bekostiging HBO)	1.299	1.251	32	0	1.331	1.251
8 Natuur en biodiversiteit						
8.55 Opdrachten	63		-63	0		
8.95 Bijdragen (inter)nationale organisaties	1.081		22	0	1.103	
40 Apparaat						
40.10/20 Personeel en materieel kernministerie (attachés)	1.434		1.052	0	2.486	
Totaal	49.490	5.179	1.969	186	51.459	5.365
XV Sociale Zaken en Werkgelegenheid						
96.20.01 Apparaatsuitgaven (attachés)	473		10	0	483	
Totaal	473	0	10	0	483	0
XVI Volksgezondheid, Welzijn en Sport						
02.11 Curatieve zorg	0	0	2.834	0	2.834	0
10.03 Apparaatsuitgaven (attachés)	1.144		0	0	1.144	
09.12.10 Bijdrage aan internationale organisaties/WHO-partnerschap	3.868		-140	0	3.728	
Totaal	5.012	0	2.694	0	7.706	0

Begroting/beleidsterrein/artikel/omschrijving	Begroting 2017		Mutatie		Realisaties 2017	
	Totaal	wv. ODA	Totaal	wv. ODA	Totaal	wv. ODA
XVII Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking						
01 Duurzame handel en investeringen						
01.01 Versterkt internationaal handelssysteem, met aandacht voor Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen	11.440	2.976	3.331	1.611	14.771	4.587
01.02 Versterkte Nederlandse Handels- en Investeringspositie en economische naamsbekendheid	82.667		-9.034	0	73.633	
01.03 Versterkte private sector en een verbeterd investeringsklimaat in ontwikkelingslanden	294.379	286.798	45.582	48.937	339.961	335.735
01.04 Dutch good growth fund: intensivering van ontwikkelingsrelevante investeringen in en handel met ontwikkelingslanden door het Nederlandse en het lokale bedrijfsleven, met een focus op het MKB	108.500	108.500	-64.871	-64.871	43.629	43.629
02 Duurzame ontwikkeling, voedselzekerheid en water						
02.01 Toename van voedselzekerheid	347.795	347.795	-6.267	-6.267	341.528	341.528
02.02 Verbeterd waterbeheer, drinkwater en sanitatie	195.210	195.210	216	216	195.426	195.426
02.03 Duurzaam gebruik natuurlijke hulpbronnen, tegengaan van klimaatverandering en vergrote weerbaarheid van de bevolking tegen onafwendbare klimaatverandering	117.067	115.692	10.753	10.677	127.820	126.369
03 Sociale vooruitgang						
03.01 Seksuele en reproductieve gezondheid en rechten voor iedereen en een halt aan de verspreiding van HIV/aids	416.784	415.173	15.547	15.693	432.331	430.866
03.02 Gelijke rechten en kansen voor vrouwen	53.989	53.989	-10.113	-10.113	43.876	43.876
03.03 Versterkt maatschappelijk middenveld	221.451	221.451	-14.551	-14.551	206.900	206.900
03.04 Toename van het aantal goed opgeleide professionals, versterking van hoger- en beroepsonderwijsinstellingen en het bevorderen van beleidsrelevant onderzoek	35.300	35.300	-4.407	-4.407	30.893	30.893
04 Vrede en veiligheid voor ontwikkeling						
04.01 Humanitaire hulp	220.017	219.000	41.889	41.831	261.906	260.831
04.03 Rechtstaatontwikkeling, wederopbouw, vredesopbouw, versterkte legitimiteit van democratische structuren en tegenaan van corruptie	191.718	191.718	80.577	80.577	272.295	272.295
04.04 Noodhulpfondsen	57.371	57.371	85.244	85.244	142.615	142.615
05 Versterkte kaders voor ontwikkeling						
05.01 Versterkte multilaterale betrokkenheid	135.120	135.120	15.517	15.517	150.637	150.637
05.02 Overig armoedebeleid	71.952	68.704	45.108	46.632	117.060	115.336
05.03 Bijdrage aan migratie en ontwikkeling	15.000	15.000	11.435	11.435	26.435	26.435
05.04 Nog te verdelen ivm wijzigingen BNI en/of toerekeningen	-329.703	-329.703	329.703	329.703	0	0
Totaal	2.246.057	2.140.094	575.659	587.864	2.821.716	2.727.958
Toerekeningen						
EU-begroting	405.600	329.867	0	0	405.600	329.867
Opvang asielzoekers	899.851	899.851	-163.291	-163.291	736.560	736.560
Totaal	1.305.451	1.229.718	-163.291	-163.291	1.142.160	1.066.427

Bijlage 1b. HGIS-ontvangsten 2017 per begroting en artikel (bedragen x EUR 1 000)

Begroting/beleidssterrein/artikel/omschrijving	Begroting 2017	Mutatie	Realisaties 2017
V Buitenlandse Zaken			
2 Veiligheid en stabiliteit			
10 Doorberekening Defensie diversen	212	-212	0
40 Restituties contributies	1.000	-1.000	0
3 Europese samenwerking			
30 Restitutie Raad van Europa	150	191	341
4 Consulaire belangenbehartiging en het internationaal uitdragen van Nederlandse waarden en belangen			
10 Consulaire dienstverlening aan Nederlanders	19.300	3.037	22.337
20 Consulaire dienstverlening aan vreemdelingen	22.000	9.569	31.569
40 Doorberekening Defensie diversen	790	510	1.300
7 Apparaat			
10 Diverse ontvangsten	21.450	8.591	30.041
20 Koersverschillen	0	8.105	8.105
Totaal	64.902	28.791	93.693
IXB Financiën			
04 Internationale financiële betrekkingen			
50.02/03 Ontvangsten IFI's	0	3.828	3.828
Totaal	0	3.828	3.828
X Defensie			
01 Opdracht inzet			
01.01/03 Crisisbeheersingsoperaties/overige	33.783	-13.214	20.569
Totaal	33.783	-13.214	20.569
XII Infrastructuur en Waterstaat			
19 Klimaat			
19.09 ontvangsten	2.500	3.943	6.443
Totaal	2.500	3.943	6.443
XIII Economische Zaken			
2 Bedrijvenbeleid; innovatief en duurzaam ondernemen	0	125	125
Totaal	0	125	125
XVII Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking			
1 Duurzame handel en investeringen			
Ontvangsten internationaal ondernemen	22.626	-13.195	9.431
Ontvangsten DGGF	500	5.011	5.511
5 Versterkte kaders voor ontwikkeling			
20 Ontvangsten en restituties met betrekking tot leningen	27.812	1.521	29.333
21 Ontvangsten OS	31.176	-1.897	29.279
22 Koersverschillen OS	0	15.052	15.052
Totaal	82.114	6.492	88.606
TOTAAL ONTVANGSTEN	183.299	29.965	213.264

Bijlage 2. De ODA-uitgaven naar beleidsthema (bedragen x EUR 1 000)

		Begroting 2017	Mutatie	Realisaties 2017	Begroting/artikel
1. Versterkte internationale rechtsorde en eerbiediging van mensenrechten					
BZ	01.01 Goed functionerende internationale instellingen met een breed draaqlak	7.740	-788	6.952	V-01.01
	01.02 Bescherming en bevordering van mensenrechten	35.250	1.885	37.135	V-01.02
VenJ	33.03.39 Opsporing en vervolging; drugsbestrijding Suriname	200	-146	54	VI-03.39
	<i>Totaal</i>	<i>43.190</i>	<i>951</i>	<i>44.141</i>	
2. Vrede, veiligheid en stabiliteit					
BZ	02.03 Bevordering van ontwapening en wapenbeheersing, bestrijding van proliferatie van massavermietigingswapens en het voeren van een transparant en verantwoord wapenexportbeleid	3.252	-1.311	1.941	V-02.03
	02.04 Bevordering van veiligheid, stabiliteit en rechtsorde in internationaal verband	67.313	4.763	72.076	V-02.04
	02.05 Bevordering van transitie in prioritaire gebieden	7.822	0	7.822	V-02.05
BHOS	04.01 Humanitaire hulp	219.000	41.831	260.831	XVII-04.01
	04.03 Rechtstaatontwikkeling, wederopbouw, vredesopbouw, versterkte legitimiteit van democratische structuren en tegengaan van corruptie	191.718	80.577	272.295	XVII-04.03
	04.04 Noodhulpfondsen	57.371	85.244	142.615	XVII-04.04
VenJ	31.03.21 Kwaliteit, Arbeidsvoorwaarden en ICT politie	8.600	-88	8.512	VI-03.21
	<i>Totaal</i>	<i>555.076</i>	<i>211.016</i>	<i>766.092</i>	
3. Europese samenwerking					
BZ	03.02 Een effectief, efficiënt en coherent optreden van de Unie ten opzichte van derde landen en regio's, inclusief ontwikkelingslanden	201.275	-8.795	192.480	V-03.02
	03.03 Een hechtere Europese waarden gemeenschap	0	3.920	3.920	V-03.03
Toerek.	EU-begroting	329.867	0	329.867	Toerekening
	<i>Totaal</i>	<i>531.142</i>	<i>-4.875</i>	<i>526.267</i>	
4. Consulaire belangenbehartiging en internationaal uitdragen van Nl-se waarden en belangen					
BZ	04.04 Het inzetten van Publieksdiplomatie door het Postennetwerk en BZ om het beeld van Nederland in het buitenland te versterken en op een positief realistische manier uit te dragen	136	-48	88	V-04.04
	<i>Totaal</i>	<i>136</i>	<i>-48</i>	<i>88</i>	
5. Duurzame handel en investeringen					
BHOS	01.01 Versterkt internationaal handelssysteem, met aandacht voor Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen	2.976	1.611	4.587	XVII-01.01
	01.02 Versterkte Nederlandse Handels- en Investeringspositie en economische naamsbekendheid	0	0	0	XVII-01.02
	01.03 Versterkte private sector en een verbeterd investeringsklimaat in ontwikkelingslanden	286.798	48.937	335.735	XVII-01.03
	01.04 Dutch good growth fund: intensivering van ontwikkelingsrelevante investeringen in en handel met ontwikkelingslanden door het Nederlandse en het lokale bedrijfsleven, met een focus op het MKB	108.500	-64.871	43.629	XVII-01.04
	<i>Totaal</i>	<i>398.274</i>	<i>-14.323</i>	<i>383.951</i>	
6. Duurzame ontwikkeling, voedselzekerheid en water					
BHOS	02.01 Toename van voedselzekerheid	347.795	-6.267	341.528	XVII-02.01
	02.02 Verbeterd waterbeheer, drinkwater en sanitatie	195.210	216	195.426	XVII-02.02
	02.03 Duurzaam gebruik natuurlijke hulpbronnen, tegengaan van klimaatverandering en vergroten weerbaarheid van de bevolking tegen onafwendbare klimaatverandering	115.692	10.677	126.369	XVII-02.03
IenM	23.01 Meteorologie en seismologie (contributie WMO)	32	3	35	XII-23.01
EZ	6.95 Bijdragen (inter)nationale organisaties (FAO)	3.678	193	3.871	XIII-16.95
	6.95 Bijdragen (inter)nationale organisaties (UNEP)	250	-7	243	XIII-16.95
	<i>Totaal</i>	<i>662.657</i>	<i>4.815</i>	<i>667.472</i>	

		Begroting 2017	Mutatie	Realisaties 2017	Begroting/artikel
7. Sociale vooruitgang					
OCW	06.70 Bekostiging HBO (beurzen niet EU)	2.858	0	2.858	VIII-06.70
	07.70/76 Wetenschappelijk onderwijs	41.212	948	42.160	VIII-07.70/76
	16.70 Onderzoek en wetenschappen; WOTRO	454	0	454	VIII-16.70
EZ	7.35 Groen onderwijs van hoge kwaliteit (o.a. ISRIC en bekostiging HBO)	1.251	0	1.251	XIII-17.35
	17.35 Groen onderwijs van hoge kwaliteit (Intern. onderwijs)	0	0	0	XIII-17.35
BHOS	03.01 Seksuele en reproductieve gezondheid en rechten voor iedereen en een halt aan de verspreiding van HIV/aids	415.173	15.693	430.866	XVII-03.01
	03.02 Gelijke rechten en kansen voor vrouwen	53.989	-10.113	43.876	XVII-03.02
	03.03 Versterkt maatschappelijk middenveld	221.451	-14.551	206.900	XVII-03.03
	03.04 Toename van het aantal goed opgeleide professionals, versterking van hoger- en beroepsonderwijsinstellingen en het bevorderen van beleidsrelevant onderzoek	35.300	-4.407	30.893	XVII-03.04
	<i>Totaal</i>	<i>771.688</i>	<i>-12.430</i>	<i>759.258</i>	
8. Versterkte kaders voor ontwikkeling					
Financiën	04.50.01 Deelname aan internationale instellingen; Mult. Ontw. Banken en Fondsen	18.964	-15.832	3.132	IX-50.01
	04.50.05 Deelname AIIB	0	31.977	31.977	IX-50.01
BHOS	05.01 Versterkte multilaterale betrokkenheid	135.120	15.517	150.637	XVII-05.01
	05.02 Overig armoedebeleid	68.704	46.632	115.336	XVII-05.02
	05.03 Bijdrage aan migratie en ontwikkeling	15.000	11.435	26.435	XVII-05.03
	05.04 Nog te verdelen ivm wijzigingen BNI en/of toerekeningen	-329.703	329.703	0	XVII-05.04
Toerek.	Opvang asielzoekers	899.851	-163.291	736.560	Toerekening
Toerek.	EKI-kwijtschelding	0	0	0	Toerekening
	<i>Totaal</i>	<i>807.936</i>	<i>256.141</i>	<i>1.064.077</i>	
Algemeen					
Div.	Overige uitgaven	235.402	40.112	275.514	diversen
	<i>Totaal</i>	<i>235.402</i>	<i>40.112</i>	<i>275.514</i>	
Totaal ODA binnen HGIS		4.005.501	481.359	4.486.860	
ODA buiten HGIS (instituten EZ)		4.725		4.725	
TOTAAL ODA		4.010.226	481.359	4.491.585	

Bijlage 3. ODA-prestatie 2017 (bedragen x EUR 1 000)**ODA-prestatie in 2017**

ODA-uitgaven (1)	4.491,6
Af: Aflossingen op ODA-leningen (2)	39,3
Af: Ontvangsten op eerdere ODA-uitgaven (3)	53,7
Netto ODA (1-2-3)	4.398,6
<i>BNI 2017</i>	728.629,0
ODA-prestatie 2017	0,60%

Bijlage 4a. ODA-uitgaven 2017 in partnerlanden (hulprelaties en overgangsrelaties) regionale programma's en exitlanden

Hulprelatielanden 2017

Afghanistan

4.3 Rechtstaatontwikkeling, wederopbouw, vredesopbouw, versterkte legitimiteit van democratische structuren en tegengaan van corruptie	39.561.000
totaal	39.561.000

Burundi

2.1 Toename van voedselzekerheid	17.387.000
3.1 Seksuele en reproductieve gezondheid en rechten voor iedereen en een halt aan de verspreiding van HIV/aids	4.792.000
4.3 Rechtstaatontwikkeling, wederopbouw, vredesopbouw, versterkte legitimiteit van democratische structuren en tegengaan van corruptie	1.400.000
totaal	23.579.000

Jemen

2.2 Verbeterd waterbeheer, drinkwater en sanitatie	2.336.000
3.1 Seksuele en reproductieve gezondheid en rechten voor iedereen en een halt aan de verspreiding van HIV/aids	6.323.000
3.2 Gelijke rechten en kansen voor vrouwen	978.000
4.3 Rechtstaatontwikkeling, wederopbouw, vredesopbouw, versterkte legitimiteit van democratische structuren en tegengaan van corruptie	4.401.000
totaal	14.038.000

Mali

1.3 Versterkte private sector en een verbeterd investeringsklimaat in ontwikkelingslanden	1.091.000
2.1 Toename van voedselzekerheid	14.000
2.2 Verbeterd waterbeheer, drinkwater en sanitatie	7.386.000
3.1 Seksuele en reproductieve gezondheid en rechten voor iedereen en een halt aan de verspreiding van HIV/aids	14.323.000
4.3 Rechtstaatontwikkeling, wederopbouw, vredesopbouw, versterkte legitimiteit van democratische structuren en tegengaan van corruptie	6.248.000
5.2 Overig armoedebeleid	110.000
totaal	29.172.000

Palestijnse gebieden

1.3 Versterkte private sector en een verbeterd investeringsklimaat in ontwikkelingslanden	778.000
2.1 Toename van voedselzekerheid	5.994.000
2.2 Verbeterd waterbeheer, drinkwater en sanitatie	4.406.000
4.3 Rechtstaatontwikkeling, wederopbouw, vredesopbouw, versterkte legitimiteit van democratische structuren en tegengaan van corruptie	8.458.000
totaal	19.636.000

Zuid-Soedan

2.1 Toename van voedselzekerheid	8.000.000
2.2 Verbeterd waterbeheer, drinkwater en sanitatie	9.914.000
4.3 Rechtstaatontwikkeling, wederopbouw, vredesopbouw, versterkte legitimiteit van democratische structuren en tegengaan van corruptie	9.985.000
totaal	27.899.000

Bangladesh

1.3 Versterkte private sector en een verbeterd investeringsklimaat in ontwikkelingslanden	2.453.000
2.1 Toename van voedselzekerheid	6.670.000
2.2 Verbeterd waterbeheer, drinkwater en sanitatie	19.913.000
3.1 Seksuele en reproductieve gezondheid en rechten voor iedereen en een halt aan de verspreiding van HIV/aids	7.725.000
3.2 Gelijke rechten en kansen voor vrouwen	2.924.000
totaal	39.685.000

Benin

1.3 Versterkte private sector en een verbeterd investeringsklimaat in ontwikkelingslanden	315.000
2.1 Toename van voedselzekerheid	11.438.000
2.2 Verbeterd waterbeheer, drinkwater en sanitatie	9.238.000
3.1 Seksuele en reproductieve gezondheid en rechten voor iedereen en een halt aan de verspreiding van HIV/aids	7.158.000
4.3 Rechtstaatontwikkeling, wederopbouw, vredesopbouw, versterkte legitimiteit van democratische structuren en tegengaan van corruptie	0
totaal	28.149.000

Ethiopië

1.3 Versterkte private sector en een verbeterd investeringsklimaat in ontwikkelingslanden	1.800.000
2.1 Toename van voedselzekerheid	45.115.000
3.1 Seksuele en reproductieve gezondheid en rechten voor iedereen en een halt aan de verspreiding van HIV/aids	18.977.000
4.3 Rechtstaatontwikkeling, wederopbouw, vredesopbouw, versterkte legitimiteit van democratische structuren en tegengaan van corruptie	685.000
totaal	66.577.000

Ghana

1.3 Versterkte private sector en een verbeterd investeringsklimaat in ontwikkelingslanden	1.128.000
2.1 Toename van voedselzekerheid	5.153.000
2.2 Verbeterd waterbeheer, drinkwater en sanitatie	9.715.000
3.1 Seksuele en reproductieve gezondheid en rechten voor iedereen en een halt aan de verspreiding van HIV/aids	722.000
totaal	16.718.000

Indonesië

1.3 Versterkte private sector en een verbeterd investeringsklimaat in ontwikkelingslanden	2.360.000
2.1 Toename van voedselzekerheid	2.770.000
2.2 Verbeterd waterbeheer, drinkwater en sanitatie	4.955.000
2.3 Duurzaam gebruik natuurlijke hulpbronnen, tegengaan van klimaatverandering en vergrote weerbaarheid van de bevolking tegen onafwendbare klimaatverandering	141.000
4.3 Rechtstaatontwikkeling, wederopbouw, vredesopbouw, versterkte legitimiteit van democratische structuren en tegengaan van corruptie	4.056.000
totaal	14.282.000

Kenia

1.3 Versterkte private sector en een verbeterd investeringsklimaat in ontwikkelingslanden	3.919.000
2.1 Toename van voedselzekerheid	4.010.000
2.2 Verbeterd waterbeheer, drinkwater en sanitatie	6.708.000
2.3 Duurzaam gebruik natuurlijke hulpbronnen, tegengaan van klimaatverandering en vergrote weerbaarheid van de bevolking tegen onafwendbare klimaatverandering	345.000
4.3 Rechtstaatontwikkeling, wederopbouw, vredesopbouw, versterkte legitimiteit van democratische structuren en tegengaan van corruptie	1.270.000
totaal	16.252.000

Mozambique

2.1 Toename van voedselzekerheid	8.545.000
2.2 Verbeterd waterbeheer, drinkwater en sanitatie	9.155.000
2.3 Duurzaam gebruik natuurlijke hulpbronnen, tegengaan van klimaatverandering en vergrote weerbaarheid van de bevolking tegen onafwendbare klimaatverandering	911.000
3.1 Seksuele en reproductieve gezondheid en rechten voor iedereen en een halt aan de verspreiding van HIV/aids	10.895.000
3.2 Gelijke rechten en kansen voor vrouwen	1.200.000
totaal	30.706.000

Oeganda

2.1 Toename van voedselzekerheid	13.140.000
3.2 Gelijke rechten en kansen voor vrouwen	19.000
4.3 Rechtstaatontwikkeling, wederopbouw, vredesopbouw, versterkte legitimiteit van democratische structuren en tegengaan van corruptie	2.000.000
totaal	15.159.000

Rwanda *

2.1 Toename van voedselzekerheid	30.974.000
2.2 Verbeterd waterbeheer, drinkwater en sanitatie	5.436.000
4.3 Rechtstaatontwikkeling, wederopbouw, vredesopbouw, versterkte legitimiteit van democratische structuren en tegengaan van corruptie	6.058.000
5.2 Overig armoedebeleid	27.000
totaal	42.495.000

*Rwanda heeft in 2017 de status overgangsrelatieland gekregen, hiervoor was het een hulprelatieland.

Afrika Grote Meren

2.1 Toename van voedselzekerheid	7.496.000
2.2 Verbeterd waterbeheer, drinkwater en sanitatie	4.563.000
2.3 Duurzaam gebruik natuurlijke hulpbronnen, tegengaan van klimaatverandering en vergrote weerbaarheid van de bevolking tegen onafwendbare klimaatverandering	757.000
3.1 Seksuele en reproductieve gezondheid en rechten voor iedereen en een halt aan de verspreiding van HIV/aids	4.758.000
4.3 Rechtstaatontwikkeling, wederopbouw, vredesopbouw, versterkte legitimiteit van democratische structuren en tegengaan van corruptie	6.948.000
totaal	24.522.000

Hoorn van Afrika

4.3 Rechtstaatontwikkeling, wederopbouw, vredesopbouw, versterkte legitimiteit van democratische structuren en tegengaan van corruptie	7.250.000
totaal	7.250.000

Midden-Amerika Programma

4.3 Rechtstaatontwikkeling, wederopbouw, vredesopbouw, versterkte legitimiteit van democratische structuren en tegengaan van corruptie	0
totaal	0

Deze overzichten betreffen enkel de aan de ambassades gedelegeerde landenbudgetten (en omvat niet de uitgaven uit centrale budgetten).

Bijlage 4b. De ODA-uitgaven in exitlanden

Exitlanden	2017
Colombia	155.000
Congo, Democratische Republiek	634.000
Egypte	70.000
Kosovo	0
Pakistan	0
Senegal	0
Suriname	437.000
Zambia	0
Zuid-Afrika	263.000
Totaal Exitlanden	1.559.000

Bijlage 5. Non-ODA uitgaven 2017 per beleidsthema (bedragen x EUR 1000)

Begroting/beleidsreïen/artikel/omschrijving		Begroting 2017	Mutatie	Realisaties 2017	Begroting/artikel
1. Versterkte internationale rechtsorde en eerbiediging van mensenrechten					
BZ	01.01 Goed functionerende internationale instellingen met een breed draagvlak	47.895	2.239	50.134	V-01.01
	01.02 Bescherming en bevordering van mensenrechten	19.364	1.234	20.598	V-01.02
VenJ	33.03.10 Opsporing en vervolging; NFI	530	12	542	VI-03.10
	91.01 Europol en Eurojust	38.206	-18.794	19.412	VI-01.07
	91.01 WIPO	245	-16	229	VI-01.09
BZK	07.01 Overheid als werkgever	0	1.565	1.565	VII-07.01
	<i>Totaal</i>	<i>106.240</i>	<i>-13.760</i>	<i>92.480</i>	
2. Vrede, veiligheid en stabiliteit					
BZ	02.01 Goede internationale samenwerking ter bevordering van de eigen en bondgenootschappelijke veiligheid	14.979	2.514	17.493	V-02.01
	02.02 Bestrijding en terugdringing van internationaal terrorisme en andere vormen van internationale criminaliteit	7.765	712	8.477	V-02.02
	02.03 Bevordering van ontwapening en wapenbeheersing, bestrijding van proliferatie van massavernietigingswapens en het voeren van een transparant en verantwoord wapenexportbeleid	7.542	693	8.235	V-02.03
	02.04 Bevordering van veiligheid, stabiliteit en rechtsorde in internationaal verband	127.719	-7.150	120.569	V-02.04
	02.05 Bevordering van transitie in prioritaire gebieden	14.206	3.149	17.355	V-02.05
IenM	26.01 Bijdrage infrafonds	0	0	0	XII-26.01
BHOS	04.01 Humanitaire hulp	1.017	58	1.075	XVII-04.01
	04.02 Budget Internationale Veiligheid; voorkomen en terugdringen van cc	0	0	0	XVII-04.02
VenJ	31.03.21 Kwaliteit, Arbeidsvoorwaarden en ICT politie	0	0	0	VI-03.21
Defensie	01.01.01 Crisisbeheersingsoperaties/ verdeelartikel BIV	322.682	-125.129	197.553	X-01.01
	08.02.33 Ondersteuning operationele eenheden	0	0	0	X-02.33
	<i>Totaal</i>	<i>495.910</i>	<i>-125.153</i>	<i>370.757</i>	
3. Europese samenwerking					
BZ	03.03 Een hechtere Europese waardengemeenschap	10.100	-4.220	5.880	V-03.03
	03.04 Versterkte Nederlandse positie in de Unie van 28	4.327	-50	4.277	V-03.04
VWS	02.11 Curatieve zorg	0	2.834	2.834	XVI-02.11
Toerek.	EU-begroting	75.733	0	75.733	Toerekening
	<i>Totaal</i>	<i>90.160</i>	<i>-1.436</i>	<i>88.724</i>	
4. Consulaire belangenbehartiging en internationaal uitdragen van Nlse waarden en belangen					
BZ	04.01 Op basis van eigen verantwoordelijkheid consulaire dienstverlening bieden aan Nederlanders in het buitenland	13.145	462	13.607	V-04.01
	04.02 Samen met (keten)partners het personenverkeer reguleren	6.304	377	6.681	V-04.02
	04.03 Grotere buitenlandse bekendheid met de Nederlandse cultuur	8.944	-2.377	6.567	V-04.03
	04.04 Het inzetten van Publieksdiplomatie door het Postennetwerk en BZ om het beeld van Nederland in het buitenland te versterken en op een positief realistische manier uit te dragen	16.042	2.640	18.682	V-04.04
	04.05 Een aantrekkelijk vestigingsklimaat voor internationale organisaties in Nederland	3.970	-528	3.442	V-04.05
OCW	08.77 Internationaal onderwijs; Bijdrage aan andere begrotingshoofdstuk	450	-24	426	VIII-08.77
	14.71 Cultuur; subsidies	4.527	113	4.640	VIII-14.71
		<i>53.382</i>	<i>663</i>	<i>54.045</i>	

Begroting/beleidsreijn/artikel/omschrijving		Begroting 2017	Mutatie	Realisaties 2017	Begroting/artikel
5. Duurzame handel en investeringen					
BHOS	01.01 Versterkt internationaal handelssysteem, met aandacht voor Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen	8.464	1.720	10.184	XVII-01.01
	01.02 Versterkte Nederlandse Handels- en Investeringspositie en economische naamsbekendheid	82.667	-9.034	73.633	XVII-01.02
	01.03 Versterkte private sector en een verbeterd investeringsklimaat in ontwikkelingslanden	7.581	-3.355	4.226	XVII-01.03
	01.04 Dutch good growth fund: intensivering van ontwikkelingsrelevante investeringen in en handel met ontwikkelingslanden door het Nederlandse en het lokale bedrijfsleven, met een focus op het MKB	0	0	0	XVII-01.04
EZ	1.55 Opdrachten	142	-142	0	XIII-11.55
	1.95 Bijdragen (inter)nationale organisaties	2.451	-50	2.401	XIII-11.95
	2.05 Subsidies	0	0	0	XIII-12.05
	2.95 Bijdragen (inter)nationale organisaties	402	-30	372	XIII-12.95
	2.95 Bijdragen (inter)nationale organisaties	2.324	-1.307	1.017	XIII-13.95
	<i>Totaal</i>	<i>104.031</i>	<i>-12.198</i>	<i>91.833</i>	
6. Duurzame ontwikkeling, voedselzekerheid en water					
BH&OS	02.03 Duurzaam gebruik natuurlijke hulpbronnen, tegengaan van klimaatverandering en vergrote weerbaarheid van de bevolking tegen onafwendbare klimaatverandering	1.375	76	1.451	XVII-02.03
IenM	11.01 Algemeen waterbeleid (Partners voor Water)	11.311	-2.060	9.251	XII-11.01
	17.01 Luchtvaart	1.312	-193	1.119	XII-17.01
	18.01 Scheepvaart	1.067	-40	1.027	XII-18.01
	19.02 Klimaat; Int. Beleid, coordinatie en samenwerking	6.527	-1.625	4.902	XII-19.02
	19.02 Klimaat; Int. Beleid, coordinatie en samenwerking/CDM	0	0	0	XII-19.02
	23.01 Meteorologie en seismologie (contributie WMO)	835	1	836	XII-23.01
	97.01 I&M-brede programmamiddelen	0	1	1	XII-97.01
EZ	4.55 Opdrachten (Joint Implementation)	410	24	434	XIII-14.55
	4.95 Bijdragen aan (inter)nationale organisaties	1.357	-781	576	XIII-14.95
	6.95 Bijdragen (inter)nationale organisaties (FAO)	3.486	376	3.862	XIII-16.95
	6.95 Bijdragen (inter)nationale organisaties (UNEP)	0	0	0	XIII-16.95
	6.95 Bijdragen (inter)nationale organisaties (Overig)	1.964	35	1.999	XIII-16.95
	8.55 Opdrachten	63	-63	0	XIII-18.55
	8.95 Bijdragen (inter)nationale organisaties	1.081	22	1.103	XIII-18.95
	<i>Totaal</i>	<i>30.788</i>	<i>-4.227</i>	<i>26.561</i>	
7. Sociale vooruitgang					
OCW	07.70/76 Wetenschappelijk onderwijs	6.704	137	6.841	VIII-07.70/76
	08.71 Internationaal onderwijs;Subsidies	357	-171	186	VIII-08.71
	08.76 Internationaal onderwijs Bijdragen (inter)nationale organisaties: overige	90	95	185	VIII-08.76
VWS	09.12.10 Bijdrage aan internationale organisaties/WHO-partnerschap	3.868	-140	3.728	XVI-09.12.10
EZ	7.35 Groen onderwijs van hoge kwaliteit (o.a. ISRIC en bekostiging HBO)	48	32	80	XIII-17.35
BHOS	03.01 Seksuele en reproductieve gezondheid en rechten voor iedereen en een halt aan de verspreiding van HIV/aids	1.611	-146	1.465	XVII-03.01
	03.04 Toename van het aantal goed opgeleide professionals, versterking van hoger- en beroepsonderwijsinstellingen en het bevorderen van beleidsrelevant onderzoek	0	0	0	XVII-03.04
	<i>Totaal</i>	<i>12.678</i>	<i>-193</i>	<i>12.485</i>	
8. Versterkte kaders voor ontwikkeling					
BHOS	05.02 Overig armoedebeleid	3.248	-1.524	1.724	XVII-05.02
Financiën	04.50.01 Deelname aan internationale instellingen; Mult. Ontw. Banken en Fondsen	592	-592	0	IX-50.01
	04.50.05 Deelname AIIB	0	2.921	2.921	
	52.01 Technische assistentie	1.500	0	1.500	IX-52.01
	<i>Totaal</i>	<i>5.340</i>	<i>805</i>	<i>6.145</i>	
Overige uitgaven					
Div.	Overige uitgaven	532.776	-244	532.670	Div. Begrotingen
	<i>Totaal</i>	<i>532.776</i>	<i>-244</i>	<i>532.670</i>	
Totaal non-ODA		1.431.305	-155.743	1.275.700	

Bijlage 6: Internationale klimaatfinanciering voor ontwikkelingslanden 2017

Inleiding

In 2009 hebben de rijke landen in Kopenhagen toegezegd om vanaf 2020 USD 100 miljard per jaar te mobiliseren uit publieke en private bronnen om ontwikkelingslanden te ondersteunen bij het beheersbaar houden van klimaatverandering. Deze afspraak werd bij de Klimaatop in Parijs in 2015 herbevestigd. De jaarlijkse bijdragen tot 2020 zijn niet vastgelegd, maar de ontwikkelde landen hebben toegezegd de komende jaren naar dit bedrag toe te werken. Ook Nederland werkt daarom aan een geleidelijke opschaling van zijn klimaatfinanciering.

Publieke klimaatfinanciering in 2017

In 2017 besteedde de Nederlandse overheid in totaal EUR 394 miljoen aan ODA-middelen voor klimaatactie in en ten behoeve van ontwikkelingslanden. Deze klimaatuitgaven werden gerealiseerd in 313 activiteiten die geheel of ten dele ten goede kwamen aan reductie van broeikasgassen (klimaatmitigatie) en/of vergroting van de weerbaarheid tegen klimaatverandering (klimaatadaptatie).

Dit bedrag ligt iets boven de schatting van EUR 360 miljoen die in de HGIS-nota 2017 is opgenomen: op bijna alle terreinen liggen de gerealiseerde uitgaven iets boven de ramingen. Geconcludeerd mag worden dat de integratie van klimaat in ontwikkelingsactiviteiten verder is versterkt. Het groeiend besef dat klimaatverandering duurzame ontwikkeling ondermijnt, speelt hierbij een rol.

Alleen de klimaatuitgaven die via de internationale financiële instellingen en de VN werden gerealiseerd, waren aanzienlijk lager dan de in de HGIS-nota uitgesproken verwachting, doordat de bijdrage aan de Wereldbank voor de International Development Association (IDA) voor 2017 al eind 2016 is overgemaakt. Dit is tevens de verklaring voor het feit dat over 2016 een substantieel hoger bedrag - EUR 472 miljoen - kon worden gerapporteerd. Als de betaling voor IDA voor 2017 in 2017 was verricht, waren de publieke klimaatuitgaven licht gestegen van EUR 429 miljoen in 2016 naar EUR 435 miljoen in 2017.

De klimaatuitgaven werden vooral gerealiseerd onder begrotingsartikel 2 voor duurzame ontwikkeling, voedselzekerheid en water. Inzet van de waterprogramma's (2.1) is de waterproductiviteit in de landbouw te verhogen, schaarser water beter te beheren, de bevolking in delta's beter te beschermen tegen overstromingen en toegang tot water en sanitaire voorzieningen te verbeteren op een wijze die bestand is tegen de gevolgen van klimaatverandering. Binnen het thema voedselzekerheid (2.2) steunt Nederland activiteiten die de productiviteit van de landbouw verhogen in een context van klimaatverandering en die boeren weerbaarder maken tegen klimaatverandering. Waar mogelijk wordt dit gecombineerd met de introductie van landbouwmethodes en -technieken die minder broeikasgassen uitstoten of waarmee meer broeikasgassen worden opgevangen. Met de middelen voor duurzaam gebruik van natuurlijke hulpbronnen en klimaat (2.3) richt Nederland zich op vergroting van toegang tot hernieuwbare energie, duurzaam beheer van bossen, mobilisering van private financiering voor klimaatrelevante investeringen, en opbouw van kennis over de relatie tussen klimaat en ontwikkeling.

Daarnaast werden er klimaatrelevante uitgaven gerealiseerd in programma's die onder andere begrotingsartikelen vielen. Zo worden met het bedrijfsleveninstrumentarium klimaatrelevante investeringen ondersteund, onder andere in hernieuwbare energie. Ook zet een aantal partnerschappen met maatschappelijke organisaties zich mede in om de bevolking in ontwikkelingslanden minder kwetsbaar voor klimaatverandering te maken dan wel om klimaatverandering tegen te gaan. Tot slot leveren multilaterale ontwikkelingsbanken en een aantal VN-organisaties en fondsen - mede met Nederlandse ondersteuning - een belangrijke bijdrage aan klimaatactie.

Enkele noemenswaardige projecten die in 2017 zijn gestart zijn:

- Het *Climate Risk and Early Warning Systems*-initiatief dat meteorologische instituten in een aantal minst ontwikkelde landen en kleine eilandstaten versterkt waardoor ze beter inzicht in de risico's van klimaatverandering krijgen en ze gericht maatregelen kunnen nemen om hun kwetsbaarheid te verminderen. Het initiatief wordt uitgevoerd door de *World Meteorological Organisation*, the *UN Office for Disaster Risk Reduction* en de *Global Facility for Disaster Risk Reduction*.
- Ondersteuning van boerenbedrijven in Gaza met zonne-energie om irrigatiesystemen die nodig zijn voor klimaatbestendige landbouw van de noodzakelijke elektriciteit te voorzien.
- Klimaatslimme en duurzame intensivering van cacao-productie in Ghana, Sierra Leone, Liberia en Ivoorkust zodat de weerbaarheid en inkomsten van cacao-boeren in deze landen toenemen.
- Een programma op het gebied van watermanagement en innovatie voor de kust van Bangladesh, dat inzet op de verbetering van kennis over de gevolgen van klimaatverandering en ecologisch mismanagement stroomopwaarts, en dat innovatieve oplossingen vindt voor de problemen die daardoor veroorzaakt worden.

Publieke klimaatfinanciering per beleidsartikel in 2017 (bedragen in mln EUR)¹			
Artikel	Indicatie 2017	Mutatie 2017	Realisatie 2017
1. Duurzame handel en investeringen	25	14	39
2. Duurzame ontwikkeling, voedselzekerheid en water			
2.1 <i>Toename van voedselzekerheid</i>	75	29	104
2.2 <i>Verbeterd waterbeheer, drinkwater en sanitatie</i>	50	21	71
2.3 <i>Duurzaam gebruik natuurlijke hulpbronnen, tegengaan van klimaatverandering en vergrote weerbaarheid van de bevolking tegen onafwendbare klimaatverandering</i>	90	4	94
3. Sociale vooruitgang	30	6	36
4. Vrede, veiligheid en stabiliteit	0	14	14
Overig			
Internationale financiële instellingen en VN	90	-54	36
Totaal publieke klimaatfinanciering	360	34	394

Met publieke middelen gemobiliseerde private klimaatfinanciering in 2017

Nederland mobiliseerde in 2016 EUR 405 miljoen aan private investeringen in klimaatprojecten, waarmee de beoogde EUR 300 miljoen ruimschoots werd bereikt. Deze investeringen werden gerealiseerd met verschillende instrumenten: bilaterale programma's, multidonorfondsen, multilaterale klimaatfondsen, FMO en multilaterale ontwikkelingsbanken.

Berekening van de private financiering die multilaterale ontwikkelingsbanken mobiliseren

In 2016 bracht een OESO-[rapport aan de COP](#) in beeld welke hefboomwerking van publieke fondsen (mobilisatie van private fondsen) verwacht kan worden op basis van de ervaringen in 2013 en 2014. Geconcludeerd werd dat de klimaatleningen van ontwikkelingsbanken gemiddeld 42% van de waarde van de lening aan private investeringen mobiliseren, ofwel een hefboom van 1:0,4. Hoewel dit een grove methode is, kan op basis hiervan met een redelijke mate van betrouwbaarheid berekend worden hoeveel private investeringen de Nederlandse bijdragen aan de MDB's (pro rata) hebben gemobiliseerd. De komende jaren zal de methode worden verbeterd.

Nederland investeerde ook in 2017 in innovatie van financieringsinstrumenten

- Nederlandse steun voor het *Global Innovation Lab for Climate Finance* leidde tot drie nieuwe klimaatinstrumenten, waaronder een zeer innovatief instrument voor technologie op het gebied van [klimaatadaptatie](#).

¹ Bedragen zijn voorlopige cijfers; definitieve cijfers worden aan UNFCCC gerapporteerd. De afwijkingen zullen niet substantieel zijn.

- Climate Investor One lanceerde twee succesvolle financieringsrondes en wist een hoog bedrag aan private investeringen uit de markt te trekken. Het fonds startte de eerste projecten, o.a. [in Rwanda en de Filipijnen](#).
- Het *Mobilising More*-programma (MoMo) beleefde zijn tweede cyclus waarbij een initiatief voor duurzame koelsystemen in Sub-Sahara Afrika en een voorstel voor duurzame waterpompen op het eiland Sumba in het oosten van Indonesië een geldprijs ontvingen voor het uitwerken van een [marketingstrategie](#).

Gemobiliseerde private klimaatfinanciering in 2016	Bedragen in mln EUR²
<i>Gemobiliseerd via Nederlandse programma's</i>	
FDOV	0 ³
FDW	4,19
GWV	0 ⁶
Solidaridad	5,15
DGGF	9,20
<i>Gemobiliseerd door Climate Investor One</i>	105,03
<i>Gemobiliseerd via multi-donorfondsen</i>	
IDH	7,01
GAESP	0,51
PIDG	7,33
SREP	0,21
<i>Gemobiliseerd via multilaterale milieu- en klimaatfondsen</i>	
GEF	1,13
GCF	0 ⁴
<i>Gemobiliseerd via FMO</i>	41,18
<i>Gemobiliseerd via multilaterale ontwikkelingsbanken</i>	153,86
<i>Gemobiliseerd via EIB</i>	70,31
Totaal	405,11

Definities en methode: vergelijkbaarheid van de data is moeilijk

Klimaatfinanciering is onderdeel van de internationale klimaatonderhandelingen. Op dit moment bieden de VN-teksten over klimaatfinanciering nog weinig houvast voor een eenduidige rapportage. Daardoor zijn de rapportages van de verschillende donoren op lang niet alle punten vergelijkbaar. In 2018 worden in UNFCCC-verband nadere afspraken gemaakt over de wijze waarop over klimaatfinanciering moet worden gerapporteerd. De verwachting is dat de vergelijkbaarheid zal toenemen en de aggregatie van internationale data wordt vergemakkelijkt. In 2015 hebben de belangrijkste klimaatdonoren, waaronder Nederland, [een gezamenlijke verklaring](#) opgesteld over hetgeen zij verstaan onder klimaatfinanciering. Deze verklaring ligt sedertdien ten grondslag aan de Nederlandse rapportage.

² Bedragen zijn de best mogelijk schatting op basis van de thans beschikbare cijfers.

³ In 2017 heeft geen nieuwe financieringsronde plaatsgevonden

⁴ Projectenportefeuille wordt in flink tempo opgebouwd, maar de uitvoering is nog niet in het stadium dat het GCF gemobiliseerde private financiering kan rapporteren.

Bijlage 7: Internationale inspanningen op asiel en migratie 2017

Inleiding

Ook in 2017 stond migratie hoog op de politieke agenda. Het kabinet heeft de [integrale migratie-aanpak verder vormgegeven](#) via samenwerking met partners en een inzet van maatregelen op alle punten van de route: in Nederland, Europa, transitlanden, herkomstlanden en opvanglanden. Gezamenlijk is gewerkt aan de aanpak van grondoorzaken, terugkeerbeleid, het verbeteren van bescherming en opvang in de regio van vluchtelingen en kwetsbare migranten en het tegengaan van irreguliere migratie. [Het kabinet heeft voor Buitenlandse Zaken en Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking samen incidenteel in 2017 EUR 50 miljoen beschikbaar gesteld](#) waarvan EUR 10 miljoen voor veiligheid en stabiliteit op de BZ-begroting en EUR 40 miljoen voor migratiesamenwerking en bescherming en opvang in de regio op de BHOS begroting. Hiermee is ingezet op het beperken van irreguliere migratie, het terugdringen van grensoverschrijdende criminaliteit en terreurdreiging, en de opvang van vluchtelingen in de regio.

Binnen Europa heeft Nederland zich ingezet voor een effectief, toekomstbestendig en solidair [Europees asielsysteem](#). Lidstaten konden in 2017 niet tot [overeenstemming](#) komen over de herziening van het Gemeenschappelijk Europees asielstelsel. In 2018 zullen de onderhandelingen worden vervolgd. Ter versterking van het Europese grens- en kustwachtagentschap Frontex [heeft Nederland personeel en materieel beschikbaar gesteld](#) aan de flexibele pools en tot eind 2017 additionele capaciteit in de vorm van een Border Security Team (BST). In VN verband is het proces gestart om te komen tot een [Global Compact for Migration](#) en een [Global Compact on Refugees](#) in 2018. Onder de Europese afspraken over herplaatsing zijn 1.754 migranten overgebracht naar Nederland vanuit Griekenland en 891 migranten vanuit Italië. Terugkeer van afgewezen asielzoekers vanuit Griekenland naar Turkije blijft achter doordat het Griekse asielsysteem niet volgens verwachting functioneert.

De Centraal Mediterrane Route kreeg in 2017 in het externe migratiebeleid van Nederland en de EU [steeds meer nadruk](#) en de inspanningen zijn [sterk geïntensiveerd](#). Met resultaat. [Irreguliere aankomsten van migranten in Italië daalden van 181.436 in 2016 tot 119.369 in 2017. Het aantal \(vermoedelijke\) verdrinkingen op deze route daalde van 4.578 tot 2.856](#). De focus van het EU-beleid is steeds meer op Noord-Afrika ([en Italië](#)). Voor de Oostelijke Mediterrane route was in 2017 de voortgaande uitvoering van de EU-Turkije Verklaring van belang, die heeft gezorgd voor [een drastische afname van het aantal aankomsten in Griekenland \(2017: 29.718; 2016: 173.450\)](#). In het kader van de uitvoering van de afspraken is uit de Faciliteit voor Vluchtelingen in Turkije EUR 2,75 miljard gecontracteerd waarvan meer dan EUR 1,78 miljard is uitgekeerd ter financiering van projecten ten behoeve van [vluchtelingen in Turkije](#).

Diplomatiek resultaat

In 2017 heeft de EU verdere invulling gegeven aan het EU-partnerschapsraamwerk met derde landen. Met de vijf prioriteitslanden in Afrika - Senegal, Mali, Niger, Nigeria en Ethiopië - is gewerkt aan brede [partnerschappen](#). Vooral in Niger heeft dit geleid tot een [effectievere aanpak](#) van mensensmokkel. Nederland heeft via de steun aan de EUCAP Sahel-missies in Mali en Niger bijgedragen aan civiele capaciteitsversterking van nationale autoriteiten op het gebied van vrede, veiligheid, stabiliteit en de strijd tegen irreguliere migratie. De goedkeuring van programma's gefinancierd uit het EU Emergency Trust Fund (EUTF) heeft in 2017 vaart gekregen en eind 2017 is voor een totaal bedrag van ca. EUR 2,4 miljard aan programma's goedgekeurd. Nog [onvoldoende resultaten zijn geboekt](#) bij de terug- en overname van uitgeprocedeerde asielzoekers die illegaal in de EU verblijven door landen van herkomst. Nederland heeft hier blijvende aandacht voor gevraagd.

In 2017 was Nederland met aanwezigheid van drie bewindslieden hoog vertegenwoordigd bij de vijfde top tussen Afrikaanse landen en EU-lidstaten. Tijdens deze top is gesproken over gezamenlijke uitdagingen zoals migratie, veiligheid en stabiliteit, en over gezamenlijke kansen zoals het stimuleren van private en publieke investeringen in Afrika met het oog op het creëren van banen voor jeugd. De Minister benadrukte de Nederlandse pakketbenadering op migratie die zich richt op een geïntegreerde aanpak met aandacht voor grondoorzaken, terugkeerbeleid, irreguliere migratie en reguliere migratie. Tijdens de top vastgestelde [prioriteiten](#) voor het EU-Afrika partnerschap omvatten meer investeringen in Afrika, versterkte inzet op vrede en veiligheid, migratie en mobiliteit en goed en effectief bestuur.

Opvang in de regio en bescherming van migranten

De middelen die bij Voorjaarsnota zijn vrijgemaakt voor de BHOS-begroting (EUR 40 miljoen) zijn ingezet ter ondersteuning van de vrijwillige terugkeer en de bescherming en opvang van vluchtelingen en migranten in noordelijk Afrika en de Hoorn van Afrika.

De bereidheid van opvanglanden in de regio om de omstandigheden van vluchtelingen te verbeteren is het afgelopen jaar toegenomen. De inzet van de extra middelen heeft daarop ingespeeld. Zo heeft Nederland [Ethiopië](#) gesteund in het verbeteren van de [rechtspositie](#) van asielzoekers en vluchtelingen. Deze kunnen zich bij lokale gemeenten registreren, zodat ze bijvoorbeeld vergunningen kunnen krijgen voor een eigen bedrijf en toegang krijgen tot onderwijs. Ook kunnen bijvoorbeeld Somalische vluchtelingen in Kenia een beroepsopleiding volgen.

Nederland en de EU hadden ook een vooraanstaande rol in landen als Turkije, Jordanië en Uganda om duurzame oplossingen voor vluchtelingen te realiseren, in lijn met het te sluiten [VN-Vluchtelingencompact](#). De middelen zijn ook buiten de opvanglanden ingezet, wat bijvoorbeeld resulteerde in ondersteuning vanaf eind 2017 van initiatieven in Marokko en Algerije om de maatschappelijke participatie van gemarginaliseerde jongeren te vergroten.

Er is in 2017 steeds meer aandacht geweest voor de omstandigheden van migranten. Migrantenvrijheid zijn vaak slachtoffer van ernstige uitbuiting, afpersing, mishandeling en (seksueel) misbruik. In EU-verband heeft Nederland zich het afgelopen jaar met succes ingezet voor uitbreiding van de programma's om vrijwillige terugkeer vanuit Libië en andere Noord-Afrikaanse landen te bevorderen en migranten te ondersteunen bij herintegratie in hun land van herkomst. Dit resulteerde in 2017 onder meer in de vrijwillige terugkeer van meer dan 19.000 migranten vanuit Libië.

Eind november 2017 vormde de bescherming van migranten een belangrijk [onderwerp van gesprek](#) tijdens de EU-Afrikatop in Abidjan. De aanwezige landen besloten tot gezamenlijke actie en oprichting van een AU-EU-VN Taskforce. Hierdoor is in december de situatie in de Libische detentiecentra verbeterd, werd de terugkeer van migranten versneld en zijn 300 vluchtelingen en zeer kwetsbare migranten door UNHCR geëvacueerd naar Niger, van waaruit zij hervestigd worden.

Grondoorzaken

Zolang grondoorzaken niet worden aangepakt, zijn interventies op het gebied van armoedebestrijding, humanitaire hulp, opvang in de regio of migratie, hoe noodzakelijk ook, niet duurzaam. Begin 2017 startten verschillende NGO-consortia met het [Addressing Root Causes](#) (ARC) Programma, dat tot 2021 zal lopen. Verspreid over twaalf landen richten de 21 ARC-programma's zich op het aanpakken van grondoorzaken van gewapend conflict, instabiliteit en irreguliere migratie in fragiele staten. Het maatschappelijk middenveld speelt hiermee een belangrijke rol bij lokale conflictpreventie, rechtstaatopbouw, het bevorderen van burgerparticipatie en sociaaleconomische wederopbouw. De nadruk ligt hierbij op het verbeteren van toekomstperspectieven voor kwetsbare groepen, waaronder vrouwen en jongeren.

Om grondoorzaken aan te pakken heeft het kabinet ook in 2017 ingezet op de prioriteiten seksuele en reproductieve gezondheid en rechten (SRGR) en HIV; vrouwenrechten en gendergelijkheid; klimaatverandering; voedselzekerheid en water, veiligheid en rechtsorde en private-sectorontwikkeling.

Asiel

De totale asielinstroom (eerste asielaanvragen, herhaalde asielaanvragen, nareizigers, herplaatsing en hervestiging) was in 2017 35.030. Ten aanzien van de eerstejaarsopvangkosten van asielzoekers heeft het kabinet in het voorjaar van 2017 [EUR 75 miljoen](#) vrijgemaakt om hogere kosten van leegstand in de asielopvang te dekken.